

UNIVERSITY OF THE PHILIPPINES
CENTER FOR INTEGRATIVE AND DEVELOPMENT STUDIES
PROGRAM ON ALTERNATIVE DEVELOPMENT

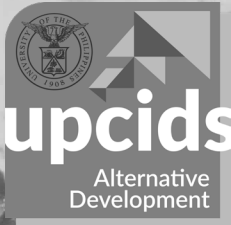
PUBLIC POLICY MONOGRAPH SERIES 2022-04

Gibâ-Tayô

Kasaysayan ng Buhay
ng Maralitang Tagalungsod
ng ASAMBA

ASAMBA Community
Christine Censoro

UNIVERSITY OF THE PHILIPPINES
CENTER FOR INTEGRATIVE AND DEVELOPMENT STUDIES
PROGRAM ON ALTERNATIVE DEVELOPMENT

PUBLIC POLICY MONOGRAPH SERIES 2022-04

Gibâ-Tayô

Kasaysayan ng Buhay
ng Maralitang Tagalungsod
ng ASAMBA

ASAMBA Community
Christine Censoro

The **UP CIDS PUBLIC POLICY MONOGRAPH SERIES**

is published by the

UNIVERSITY OF THE PHILIPPINES

CENTER FOR INTEGRATIVE AND DEVELOPMENT STUDIES

Lower Ground Floor, Ang Bahay ng Alumni

Magsaysay Avenue, University of the Philippines

Diliman, Quezon City 1101

Telephone: 8981-8500 loc. 4266 to 4268 / 8426-0955

E-mail: cids@up.edu.ph / cidspublications@up.edu.ph

Website: cids.up.edu.ph

Copyright 2022 by UP Center for Integrative and Development Studies

The views and opinions expressed in this monograph are those of the author/s and neither reflect nor represent those of the University of the Philippines or the UP Center for Integrative and Development Studies. No copies can be made in part or in whole without prior written permission from the authors/editors and the publisher.

ISSN 2719-0722 (print)

ISSN 2719-0730 (online)

Cover image: UP CIDS Program on Alternative Development

Contents

Introduksyon: Demolisyon — Pagguho at Pagbuo, Pagkabigo at Pagbangon	1
Pakikipagsapalaran mula Kanayunan Patungong Kalunsuran	3
Bagong Simula	9
Samahang Sinubok ng Panahon at Pinanday ng Karanasan	11
Pagsira	15
Exodus ng ASAMBA	23
Martsa ng Tagumpay	27
Kasalukuyan	31
Iisang Sigaw, Iisang Kilos	33
Mga Apendiks	41
Mga Larawan noong Demolisyon	41
Tungkol sa mga may-akda	59

Sa bawat pagbabaklas
ay mayroong
mag-aaklas.

Introduksyon:

Demolisyon — Pagguho at Pagbuo, Pagkabigo at Pagbangon

Para sa Pilipinas at sa kalakhan ng mga Pilipino, ang kalagitnaan ng ika-19 na siglo tungo sa bagong siglo ay isang mahabang kasaysayan ng pagbangon at pagtayo sa sariling mga paa. Ang kasaysayan ng Pilipinas ay binubuo ng buhay ng bawat Pilipinong nakibaka at patuloy na nakikibaka mula noon hanggang ngayon. Hindi ito naging madali dahil napakahirap ng buhay, sa lungsod man o sa kanayunan. Ngunit, hindi hamak namang naging mas mabilis ang pagpapanumbalik ng kaayusan at pagpapaunlad sa lungsod kaysa sa kanayunan. Kaya para sa mga nasa kanayunan, napakahirap magpikit-mata sa kinang na taglay ng kalunsuran, o maging ng banyagang mga bansang may pangakong mas maganda't maginhawang buhay. Ang kahirapan ng buhay at pagtupad sa mga pangarap ang naging mitsa na subukan ng karamihan na makipagsapalaran sa lungsod at sa ibang bansa.

Hindi ito nalalayo sa naging karanasan ng mga kasapi ng Alyansa ng mga Samahan sa Sitio Mendez, Baesa Homeowners Association (ASAMBA) makaraan ang ilang taon. Sa paghahanap ng mas magandang buhay, tumaya sila sa buhay sa Kamaynilaan. Iba't ibang pinanggalingan, iba't ibang pangarap, iba't ibang landas; ngunit, sa isang yugto ng panahon ay nagtagpo ang lahat ng kanilang mga landas nang tumira sila sa Sitio Mendez, Baesa, Quezon City. Mula 1993 hanggang 15 Agosto 1997, matagalang nakibaka ang ASAMBA at nakipagtunggali sa mga may-kapangyarihan para itaguyod ang kanilang karapatan sa disentang pabahay at sapat na kabuhayan.

Sa kanilang alaala, napakalayo ng itsura ng Sitio Mendez, Baesa noon kaysa ngayon. Malaki na ang ipinagbago nito ilang dekada na ang nakalipas, bago pa man ito tawaging ASAMBA. Doon ay nagsimula silang magtayo ng bahay at bumuo ng buhay.

2 Censoro and ASAMBA Community

Ngunit ang kanilang pamumuhay sa Sitio Mendez ay mapupuno ng ligalig sa pagdating ng pamosong pamilyang magsasabing ang lupang iyon ay lupang pag-aari nila.

Doon nagsimula ang laban ng mga taga-ASAMBA para sa kanilang karapatan sa paninirahan. Dito gumuho ang kanilang itinayong bahay at binuong buhay. Dito sila nabigo ngunit hindi sumuko. Dito rin sila bumangong muli at nagtagumpay. Dito sila bumuo ng bagong buhay at nagsimulang muli.

Ito ang kanilang kwento.

Pakikipagsapalaran mula Kanayunan Patungong Kalunsuran

Sabi sa kantang “Magkaugnay,” “ang lahat ng bagay ay magkaugnay, magkaugnay ang lahat.” Hindi lang mga bagay, kung hindi pati mga tao ay magkakaugnay. Walang taong umiral, umiiral at iiral nang ayon sa sarili lamang. Magkakaiba man ang pinagmulan, magkakaiba man ang kinagisnan, magkakaiba man ang landas, sa isang yugto ng buhay ng bawat isa ay magtatagpo ang mga landas na ito. Pagtatagpong maaaring panandalian o panghabambuhay.

Sa mga susunod na pahina ay matutunghayan natin ang buhay ng mga taong magkakaiba ngunit pinagkaisa at pinagbuklod ng isang matinding karanasan na pinag-ugnay ng matindi nilang hangarin at paninindigan para sa kanilang karapatan sa seguridad ng tirahan.

Isang matatag at mapagmahal na ina sa pitong anak, at butihing maybahay—siya si Nanay Lourdes Yapit. Lourdes para sa mga kakilala at kaibigan, 48 na taong gulang, ipinanganak sa lungsod ng Quezon ngunit tubong Mangatarem, Pangasinan, sa Calsib. Noong kadalagahan ni Nanay Lourdes, tumira siya noon sa Sto. Domingo, Araneta Avenue. Sa lungsod na rin ipinanganak ang kanyang asawang si Tatay Obet. Manininda ng dyaryo si Tatay Obet noon sa may bandang SM North EDSA, at si Nanay Lourdes ay sumasama-sama sa kanya sa tuwing lalabas si Tatay Obet para magtinda.

Sinubok nang ilang beses na demolisyon, ngunit nananatili pa ring matatag si Jovita Frayco, 64 na taong gulang. Mas kilala ng marami sa tawag na Vita, siya ay ipinanganak sa La Union noong 1955. Hindi bago kay Nanay Vita ang buhay sa lungsod dahil sa murang edad ay nakipagsapalaran na ang kanilang buong pamilya sa Maynila, dahil na rin sa trabaho ng kanilang ama bilang maninibag ng adobe sa isang kalapit na sitio ng Sitio Mendez. Sa babang bahagi ng Sitio Mendez unang

nanirahan ang pamilya nina Nanay Vita, ngunit nang mamatay ang kanilang ama ay lumipat sila sa San Jose kung saan ang kanilang tirahan ay na-*demolish*. Mula roon ay tumira sila sa may Incemerator at tulad ng unang naging mga tirahan nila, sila rin ay pinaalis. Sa Maynila na nagpatuloy ng pag-aaral si Nanay Vita. Sa kabila ng hirap ng buhay at kakulangan sa pera ay natapos niya ang unang taon sa kolehiyo. Sa puntong iyon, nagpasya siyang kumuha ng kursong dress-making. Si Nanay Vita ay ikinasal kay Tatay Buenvenido Frayco, tubong Antique. Nagkakilala silang dalawa sa isang kompanya ng minibus kung saan sila ay parehong empleyado. Si Nanay Vita ay kundoktora habang si Tatay Buenvenido ay bus driver. Nasa edad na labinsiyam si Nanay Vita at dalawampu't dalawang taon naman si Tatay Buenvenido nang sila ay magdesisyong magpakasal.

Hindi na rin kaiba ang buhay sa lungsod para kay Joseph Maraña Yjares, o Joseph, 71 taong gulang, tubong Los Baños, Laguna. Sa murang edad na walong taong gulang ay buhay na sa lungsod ang kanyang kinagisnan. Sa kalunsuran na siya lumaki. Una silang tumira sa Espanya, sa Sampaloc, Maynila. Mananahi ang kanyang ina, samantalang driver naman ang kanyang ama. Taong 1956 nang mapadpad sila sa San Jose, Project 8, Quezon City. Sa kabila ng hirap ng kanilang buhay, nakapagtapos siya ng elementarya, ngunit tumigil siya sa pag-aaral dahil kinailangan niyang magtrabaho. Taong 1964 ay naghahanap-buhay na siya para sa pamilya. Sa edad na 16 taong gulang ay naging *house painter* si Tatay Joseph. Nakakaintindi rin si Tatay Joseph ng kaunting carpentry, pagmamason, at kung minsan ay nagpipintor din siya ng kotse. Para kay Tatay Joseph, ang pinakamainam na guro ay ang karanasan: “Experience lang. Kasi kung talagang gusto mong matuto, sisikapin mo.” Hinubog ng napakaraming taon ng karanasan ang kasanayan ni Tatay Joseph sa pagiging *house painter*. Kinalaunan ay naging sanhi ito para humina ang kanyang бага at magkaroon ng *pneumonia* noon. Nagsimula sa tatlong piso at singkwenta sentimos na sahod si Tatay Joseph, hanggang sa maging kwatro pesos—24 pesos kada linggo. Sa halagang iyon ay nagagawa pa ni Tatay Joseph na makapag-ipon. Hindi raw tulad ngayon, na sa taas ng presyo ng mga bilingin ay hindi na niya magawa pang makapag-ipon. Nasa 41 taong gulang si Tatay Joseph nang magpasya siyang huminto sa pagiging house painter, dahil na rin sa edad ay hindi na makayanan ng kanyang katawan ang trabaho.

Kilala sa Sitio Mendez bilang Doktora, ang propesyong kanyang pinagsumikapan at hindi sinukuan, si Vicky de Guzman. Ipinanganak siya sa Singalong, Manila, ngunit tulad ng ibang taga-Sitio Mendez, nagpalipat-lipat din siya noon ng tirahan. Tumira siya noon sa Maynila ngunit kinailangan nilang umuwi sa Pangasinan nang masunog ang kanilang tinirhan. Hindi rin naman sila nagtagal sa Pangasinan dahil ang kanilang ina ay isang ahente sa insurance company. Ang kanyang ama ay isa namang empleyado sa National Water and Sewerage Authority (NAWASA). Sa kanilang pagbabalik-lungsod,

napadpad sila sa Bagong Silangan at nakarating sa Novaliches. Sa kasamaang palad, kinailangan na naman nilang lumipat ng tirahan dahil marami palang nagmamay-ari sa lupang tinirhan nila sa Novaliches. Mabuti na lang, mayroong kakilala ang kanilang ina sa Bulacan, at doon sila nakalipat, sa San Jose, Bulacan. Ang patakaran, magiging pagmamay-ari mo na ang kung gaano ang kaya mong malinisan. Kaya nagtabas sina Doktora Vicky ng matataas na damo, nilinis ang kayang malinis na lugar at doon nagtayo ng tirahan.

Hindi rin sila nagtagal sa San Jose, Bulacan. Mula roon ay nakarating sila sa Sitio Mendez. Kahit na parehong nagtatrabaho ang kanilang mga magulang, hindi pa rin sapat ang pinagsama nilang kita para sa pang-araw-araw nilang mag-anak. Kaya kinailangang tumigil ng ilan sa mga kapatid ni Nanay Vicky. Sa hirap ng buhay, maka-ilang beses na tumigil si Nanay Vicky sa pag-aaral para tumulong sa kaniyang pamilya. Nakapagtrabaho siya noon bilang *sales lady* sa isang mall. Sa isang hindi inaasahang pagkakataon, nagkita muli sila ng isang dating kaklase, na noon ay nakapagtapos na ng kolehiyo. Ang kaklase niyang ito ang nag-udyok sa kanya upang bumalik sa paaralan, at maging assistant nito. Sa kabutihang palad, nakabalik siya sa pag-aaral. Sa tulong ng mga kaibigang nakapagtapos na sa parehong kurso, naging assistant siya nila. Nagsukat siya ng mga pustiso noon, bilang pambayad sa kanyang matrikula. Nagpursigi siyang maigi sa loob ng sampung taon hanggang sa wakas ay nakamit din ang pinakaaasam na diploma. Sa edad na 30 ay nakapagtapos si Nanay Vicky sa pag-aaral, kasabay ng dalawa pa niyang kapatid na may kursong Ophthalmology at Engineering. Nang magdaan ang mga taon ay makikilala ni Doktora Vicky si Jaime De Guzman, isang sundalo, at ang magiging ama ng kanilang tatlong anak. Si Tatay Jaime ngayon ay isa nang retiradong sundalo.

Sa kasalukuyan, sa Pandi, Bulacan at hindi na sa ASAMBA nakatira ang 58 taong gulang na si Carmelita Musa o kilala sa tawag na Milet. Siya ang tumayong sekretarya ng ASAMBA matapos ang nangyaring demolisyon. Si Ate Milet ay sa lungsod na lumaki. Sa bandang SM Annex daw sila nakatira noong araw, ngunit inilipat sila sa Sapang Palay sa pamamagitan ng programa sa reloasyon. Ang mga magulang niya ay mula sa Romblon. Sa edad na walong taong gulang, nagpalipat-lipat din ang pamilya ni Ate Milet sa Maynila, hanggang sa makarating sila sa Sitio Mendez. Ang hanapbuhay ng pamilya ni Ate Milet noon ay pagtitinda ng kalamansi sa bangketa ng isang palengke. Dito sila kumukuha ng panggastos sa araw-araw. Ngunit nang mamatay ang kanilang ina ay kinailangan pa nilang mas kumayod upang may maipantustos sila sa araw-araw nilang pangangailangan. Tumigil silang lahat noon sa pag-aaral. Apat silang magkakapatid at si Ate Milet ang pinakamatanda. Ang kanilang ama naman ay nag-asawang muli, kaya kinailangan nilang magkakapatid na bumukod ngunit kalapit-bahay lang din naman ng bagong pamilya ng kanilang

ama. Nakapag-aral si Ate Milet ng kolehiyo hanggang sa ikatlong taon sa kursong Bachelor in Office Management.

Bukas na gate, mga monobloc na nakapaikot sa isang mesa, kumpleto kasama ang meryenda at panulak. Hindi na bago ang larawang ito sa tapat ng bahay ni Ka Linda. Ang tahanan niya ay tahanan din ng karamihan sa mga taga-ASAMBA. Bukas ito para sa lahat. Kung paanong nagiging tahanan ng lahat ang bahay ni Ka Linda, ganoon rin siya sa kanyang kahandaang maglingkod sa nangangailangan—walang pinipili. Si Erlinda Sapiendante o mas kilala sa tawag na Mareng Linda o Ka Linda, ay isang *single mother* sa kanyang limang anak, mapagmahal na lola sa mga apo, at isang masikhay na organisador. Tubong Nueva Ecija si Ka Linda. Sila ay namumuhay nang payak; isang malayong tanawin ang buhay sa kalunsuran. Ang kanyang ama ay nagtatrabaho noon sa isang irigasyon, habang ang kanyang ina naman ang nag-aalaga sa kanyang maliliit pang mga kapatid. Bilang isa sa mga mas nakatatandang kapatid, tumutulong siya sa kanyang ama’t ina sa pamamagitan ng pagtatanim ng palay kung minsan, mayroon man lang maipandagdag sa kanilang gastusin araw-araw. Sa kanyang murang edad ay namulat na siya sa kahirapan. Naisipan niyang lumayas sa kanila at hanapin ang kapalaran sa kalunsuran. Sa edad na 17 taong gulang, nasa ikatlong taon ng hayskul siya nang nagpasya siyang umalis. Natatawang ikinuwento ni Ka Linda ang kanyang pakikipagsapalaran. Tila isa na namang pangkaraniwang maghapon ang araw na iyon, dala ni Ka Linda ang kanyang mga gamit sa eskwelahan—akmang papasok sa eskwela. Nanghingi pa nga raw siya sa kanyang ina ng pambili ng sapatos. Lingid sa kanilang kaalaman, hindi sapatos ang kanyang bibilhin sa perang hiningi kundi biyahe patungo sa kanyang pangarap, pa-Maynila. “Kapag gusto mo humanap ng buhay mo luluwas ka,” ani Ka Linda. Walang pag-aatubili siyang sumakay ng kalesa patungong Cabanatuan upang doon sumakay ng bus papuntang Maynila.

Sa isang hindi inaasahang pagpihit ng tadhana, nasa biyahe ring iyon papuntang Maynila ang kanyang magiging manugang, isang matandang babaeng maraming dalang paninda ang katabi niya noon sa bus. Napag-usapan nila kung bakit at saan pupunta si Ka Linda. Nang malaman nitong walang pupuntahan si Ka Linda ay iminungkahi nitong mamasukan sa kanila. Agad naman itong tinanggap ng batang Linda, at doon na nagsimula ang kanyang buhay sa Maynila. Pawang anak na lalaki ang mga anak ng kumupkop kay Ka Linda. Isa sa mga ito ang nagkaroon ng paghahangad sa kanya, si Manchito. May mga pagkakataong hinahawakan at hinihipuan siya ni Manchito noong namamasukan pa lamang siya. Talagang hindi siya tinantanan nito hanggang sa siya ang napangasawa ni Ka Linda. Isang *janitor* sa Halayalay sa Paco, Manila si Manchito. Kasama niya roon ang kanyang ina at kapatid, ngunit nang ipinasara ang kanilang kumpanya ay huminto na rin ito sa nagtatrabaho.

Hindi naging madali ang pagsasama ni Ka Linda at Manchito. Madalas silang magtalo at may hindi pagkakaunawaang madalas nauuwi sa pansamantalang hiwalayan. Masyadong seloso si Manchito. Biro nila kay Ka Linda, “Kahit yata lamok, pagseselosan no’n!” Bukod pa rito, hindi rin nirespeto ni Manchito ang kapasyahan ni Ka Linda hinggil sa pagpapamilya. Ayaw na sana ni Ka Linda na madagdagan pa ang kanilang anak, ngunit ipinipilit ni Manchito ang kanyang kagustuhan hanggang sa umabot na sa lima ang kanilang mga anak. Gayon pa man, walang dudang mahal na mahal ni Ka Linda ang bawat isa sa kanyang mga anak. Magkakaayos lamang sila dahil pakikiusapan si Ka Linda ng kanyang mga magulang na ayusin nilang mag-asawa ang kanilang hindi pagkakaunawaan. Ngunit may hangganan ang lahat. Ang pangyayaring naging mitsa ng tuluyang pakikipaghiwalay ni Ka Linda kay Manchito ay nang magsimula itong manakit. Noon, pinanghawakan ni Ka Linda ang pangako ni Manchito sa kanya noong ikinasal sila. “Noong panahon na ‘yon no’ng nagkatuluyan kami, sabi niya ibibigay sa akin ‘yong bituin. Ibibigay ‘yong buwan. Binigay sa akin ‘yong bituin. Ang dami kong star na nakita, nagka-black-eye ako, kasi daldal siya nang daldal hindi ko siya pinapansin kasi ayaw ko na maka-argue pa siya. Diniretso ‘yong mata ko.” Ibang buwan at bituin pala ang tinutukoy ni Manchito. Sa hirap at ginhawa, iyan ang madalas na sumpaan ng isang mag-asawa sa kasal. Ngunit paano na lamang kung matinding pagpapahirap na ang nararanasan sa loob ng relasyon ng isang mag-asawa? Gaya ng matapang na pagpapasya ni Ka Linda na umalis sa buhay na kinagisnan, gayon din ang kanyang tapang na umalis sa isang relasyong hindi na nagdudulot ng mabuti sa kanya.

Nakatutuwa na sa tuwing bibisita kami sa ASAMBA. Halos araw-araw ay mayroon kaming bagong nakikilala. Nariyan sina Nanay Fely, Nanay Irene, Nanay Beth, Ate Conching, Nanay Beh, Nanay Eva, at Ate Lina. Kabahagi rin ng kwentong ito sina Nanay Tere, Nanay Alma, at Nanay Rosario.

Bagong Simula

Ang buhay ng tao ay hindi isang diretso't patag na daanan. Sila ay iba't-ibang taong nagmula sa iba't-ibang bahagi ng Pilipinas na nakatagpo ng tahanan sa Sitio Mendez. Noong bumubuo pa lamang sila ng sariling pamilya, sa Sitio Mendez sila nakatagpo ng espasyo upang magsimula. Naging saksi ang Sitio Mendez sa pagbubukas ng panibagong kabanata sa kanilang buhay. Karamihan sa kanila ay dumating sa sitio nang mga taong 1970–1985.

Si Tatay Joseph, kasama si Nanay Eva at kanilang isang taong panganay, ay unang nakarating sa Sitio Mendez noong taong 1978. Dahil mayroon na ring sariling pamilya, napagpasyahan ng mag-asawa na magsarili na. Sina Doktora Vicky naman at ang pinaka-panganay sa kanilang magkakapatid ay unang nangupahan sa Sitio Mendez noong taong 1980. Isang kwarto lang ang inupahan nila noon. Taong 1988 naman nang makarating sa Sitio Mendez si Nanay Lourdes, na noon ay 17 taong gulang. Napagpasyahan nila ni Tatay Obet na magsama at manirahan sa Sitio Mendez, at pansamantala silang nakisukob sa mga magulang ni Tatay Obet. Bago makarating sa Sitio Mendez, sa San Jose unang bumuo ng pamilya si Nanay Vita. Inaya siya ng kanyang ina sa Sitio Mendez dahil may kakilala sila rito at sa lungsod na lumaki ang pamilya ni Nanay Vita. Si Ate Milet ay bata pa noon, mayroong kakilala ang ama sa Sitio Mendez kaya dito na rin sila nanirahan. Samantalang si Ka Linda ay mayroong kapatid na may bahay sa Sitio Mendez, kaya naisipan din na sa Sitio Mendez na rin manirahan.

Malayo ang itsura ng Sitio Mendez noon at ngayon. Mula sa kanilang mga alaala ay iguguhit natin at unti-unting kukulayan ang lumang larawan ng ASAMBA Compound.

Isa itong malawak na talahiban. Napakaraming matataas na damo, kaya't madalas maging tapunan ng mga sinasalvage noong panahon ng batas militar, sa ilalim ng diktaduryang Marcos. Halos parang kagubatan ito noon. Mayroong malaking espasyo sa gitna. Hindi na bago sa paningin ang tambak ng marmol at nakaparadang malalaking hand tractor at truck. Sa Sitio Mendez kasi inilalagak ng kalapit na marmolan ang mga marmol na nakukuha. Wala pa masyadong mga kabahayan noon, magkakalayo ang pagitan, at naroon lamang sa palibot. Ang mga kabahayan ay yari sa kahoy, pawang maliliit na mga barong-barong, mga kubo-kubo. Hindi pa inabot ng linya ng kuryente ang Sitio Mendez, kaya tanging liwanag mula sa gasera ang nagsisilbing ilaw nila tuwing gabi. Dahil wala ring linya ng tubig, nag-iigib sila sa poso. Kaya naman kung ilarawan nila ito ay “parang hindi matitirhan ng tao.”

Magkagayon man, tulad ng isang binhing kayang tumubo sa aspalto, ang mga residente ay nagpatuloy lamang. Nagsumikap sila upang mabuhay; itinaguyod ang sarili at ang binubuong pamilya. Mayroon sa kanilang nagbungkal at naglinang ng lupa, at nagtanim ng palay at mga gulay. Maliban sa pagsasaka, ang kanilang karaniwang ikinabubuhay nila ay pagtitibag ng adobe, pag-aalaga ng hayop tulad ng baboy, at pag-aalaga ng isda gaya ng tilapia at dalag. Bukod pa rito, may ilan sa kanila ang namamasukan sa mga pabrika.

Umigting at laganap ang kahirapan sa bansa noong mga huling taon ng batas militar sa ilalim ng diktaduryang Marcos, noong 1984–1986. Bumulusok na ekonomiyang dulot ng kaunlarang inutang sa mga dayuhan. Dumami ang piniling lisanin ang kinagisnan sa pag-asang nasa kalunsuran ang sagot sa kahirapan. Isa ang Sitio Mendez sa maraming lugar sa kalunsuran na ipinagkasapalaran ng mga taong ito. Ganito ang kalakaran sa Sitio Mendez noong araw: basta't mayroong espasyo, at kaya mong tabasin ang matataas na damo at linisin ang paligid nito, maaari ka nang magtayo ng iyong titirhan. Sa dami, maging ang gilid-gilid ng *creek* ay tinayuan na rin ng tirahan. Kaya naman hindi kalaunan, ang noong nasa 250 pamilyang nakatira sa Sitio Mendez ay unti-unti ring dumami.

Samahang Sinubok ng Panahon at Pinanday ng Karanasan

Noon pa man, bago pa magkaroon ng ASAMBA ay buhay na sa mga taga-roon ang esensya ng pagsasama-sama. Pinagbubuklod ng parehong karanasan—binitiwang buhay na kinagisnan sa kanayunan upang buuin ang sariling mga pangarap.

“Buhay pa ba ‘yong kaning lamig?” Marahil magtataka ka kung ano ang tinutukoy nilang kaning lamig. Ito ang naging bansag nila sa nabuo nilang samahan, tropahan, pagkakaibigan. “E kasi kami rito kapag umiinom, lagi kaming may kaning lamig, para hindi malasing. Hindi ka iinom nang walang laman ‘yong sikmura mo, kami ang tropang kaning lamig. Lagi kaming may kaning lamig sa gitna,” natatawa-tawang pagbabalik-tanaw nina Ka Linda at Nanay Irene. Paano at nakapaghalungkat kami ng larawan ng Tropang Kaning Lamig noong kabataan pa lamang nila. Subok na ng panahon ang samahan nilang ito. Mula noon, hanggang ngayon, walang iwanan. Sa oras ng kalungkutan, sa oras ng kasiyahan, nariyan sila para sa isa’t-isa. Hindi man magkakadugo, isang hindi matutumbasang ugnayan ang kanilang nabuo. Gayon ang kanilang buhay noon. Payak at tahimik.

Ang Tropang Kaning Lamig ay saksi sa kanilang kakayanan upang magbuklod, magsama-sama, at magkaisa. Noon, dahil sa kanilang hangaring matiyak ang kanilang karapatan sa paninirahan, nabuo ang ASAMBA, ngunit bago nito ay mayroon pang isang organisasyong naitatag sa Sitio Mendez, ang San Martin de Porres.

Ang San Martin de Porres ang pormal na organisasyong unang umiral sa lugar bago ipanganak ang ASAMBA. Isa si Tatay Joseph sa mga naging tagapanguna sa organisasyon. Noon pa man ay masigasig na si Tatay Joseph sa pagsali sa mga organisasyon. Kasapi siya ng Ugnayan ng Maralitang Lungsod (UMALON) noon. Naging *vice chairman* pa siya ng nasabing organisasyon. Kaya naman maging sa organisasyon sa sariling lugar ay hindi nakapagtatakas kasapi rin siya rito.

Nagpahayag ang mga Araneta ng pagmamay-ari sa lupang kinalulugaran ng Sitio Mendez. Nangangahulugan na ang mga taong nakatira roon noon ay mga iskwater, na lingid sa kanilang kaalaman. Sa tagal ng inilagi nila sa Sitio Mendez, walang kailanman nagpahayag ng pagmamay-ari sa lupang iyon. Kung hindi pa ito tinangkang bakuran ay hindi nila malalaman na ari-arian ng mga Araneta ang lupang kinatitirikan ng kanilang mga bahay. Taong 1986, nagkaroon ng *tripartite agreement* sa pagitan ng lokal na pamahalaan ng Lungsod ng Quezon sa ilalim ni alkalade Adelina Rodriguez, ng Araneta Institute of Agriculture, at ng San Martin de Porres. Sa kasunduang ito, maibibigay sa mga residente ng Sitio Mendez ang bahagdag bahagi ng lupa ng mga Araneta.

Nagkaroon ng *census* ang Quezon City Hall kung saan gumawa ng listahan kung sinu-sino ang mga nakatira doon. Inayos din ayon sa tatlong kategorya: *owner*, *sharer*, at *renter*. Doon malalaman kung sino ang maaaring mapamahaginan ng lote. Kung ikaw ay isang owner, ikaw ay prayoridad na mabigyan; kung ikaw ay isang *renter*, pumapangalawa ka sa may-ari; habang pangatlo sa kanila ang *sharer*. Si Ka Linda ay ginawang *renter* ng kanyang kasera (*landlord/landlady*). Isa si Ka Linda noon sa tumulong na mag-ikot-ikot para malaman kung alin sa tatlong kategorya ang mga nakatira noon, at ang kanilang bilang.

Ngunit, malaking suliranin ang kinaharap nila sa pamamalakad ng San Martin de Porres. “Una, dala-dalawang piso, lima-lima. Bandang huli, sampu.” Sa kwento ni Tatay Joseph, hinihingan daw sila ng organisasyon noon ng ganitong halaga ng salapi. Pinangakuan silang ilalakad ng organisasyon ang kanilang mga papeles upang maging pag-aari na nila ang lupang kinatatayuan ng kanilang mga tirahan. Kung tutuusin, sa nagtataasang presyo ng bilihin ngayon, ang halaga ng isa, dalawa, o sampung piso ay napakaliit na lamang. Ngunit hindi ito birong halaga noon. Maging sa kasalukuyan, dahil ang bawat kusing ay dugo’t pawis ng masang Pilipino. Sa kasamaang palad, ang pangako ay napako. Ang mismong mga opisyal ng San Martin de Porres ang nagsangkalan sa mga kasamahan para sa sariling interes.

“Lahat kami ay may ebidensya kaya kami ay hindi pwede i-*demolish*; dahil nakapagbayad kami, ‘yon pala ay wala rin,” kwento ni Nanay Alma. Tumambad sa kanila ang katotohanang ibinenta ng sariling mga kasamahan ang kanilang mga dokumento sa mga Araneta. Hindi lang naman kasamahan sa organisasyon ang ugnayan nilang lahat. Kapalit ng salapi ay ipinagbili sila ng mga itinuturing kasamahan, kapitbahay, at kaibigan. Pagkatapos, iniwan na sila sa ere.

Hindi rin tinatanggap ng organisasyon ang mungkahi na magkaroon ng eleksyon, na naging dahilan upang kwestiyunin ito ng Quezon City Hall. Kaya’t mula noon ay tuluyan nang nabuwag ang San Martin de Porres. Nagpasya ang mga taong magtatag ng

panibagong organisasyon. Ang una nilang naisip na itawag sa kanilang organisasyon ay “Central Comm,” ngunit hindi naman ito inaprubahan ng Securities and Exchange Commission (SEC). Mayroon na raw organisasyon na mayroong ganitong pangalan at masyado rin daw itong malapit sa salitang “Communist.” Kaya naman nang hindi ito umubra ay saka nila ito ginawang ASAMBA.

Ang ASAMBA (Alyansa ng mga Samahan sa Sitio Mendez, Baesa), Quezon City ay bunga ng kapasyahan ng mga taong bumuo ng isang organisasyong tunay na kakatawan sa kanilang mga layunin at hangarin. Hindi man ito mapangyayari nang magdamag, ang ASAMBA ay binuo upang maisakatuparan ang kanilang pangarap para sa seguridad sa tirahan.

Tapat sa pagiging alyansa nito, maraming organisasyon ang nakapaloob sa ASAMBA: UMERU (samahan ng mga cursillista), Catholic, Ugnay Ka (samahan ng mga kababaihan), at Damayan “SALANAP!,” na dagdag ni Nanay Beh na kaumpukan din namin. Kami nina Tatay Joseph at Ate Conching ay nagtaka kung anong kahulugan ng SALANAP. “Sa ilalim ng NAPOCOR!” buong kumpiyansang sabi ni Nanay Beh. Nagtatawanan kaming lahat.

Ang ASAMBA ang tumayo bilang kanilang kinatawan sa *tripartite agreement*. Ngunit sa kalagitnaan ng kasunduang ito ay nagkaroon ng hindi pagkakaintindihan sa pagitan ng tatlong panig. Doon na raw nagkagulo, hanggang sa hindi na ituloy ang kasunduan.

“Akala namin *stable* na kami diyan,” kwento ni Nanay Alma.

Ang mga sumunod na taon ang magiging pinakamahirap para sa mga taga-Sitio Mendez.

Pagsira

Taong 1995–1997. Panahon ng karimlan para sa mga taga-ASAMBA. Halos dalawang dekada na ang nagdaan, ngunit parang kahapon lang ang lahat. Sa tindi ng kanilang naranasan, nakaukit na sa kanilang mga alaala ang mga nangyari.

“Para siyang panahon ng Hapon, may mga *barracks* kami,” paglalarawan ni Nanay Tere.

“Akala mo giyera e,” gunita ni Tatay Joseph.

“Hindi ko akalain na gano’n. Binigla kami,” salaysay ni Nanay Lourdes.

“Tinuring kaming baboy,” pag-alala ni Nanay Rosario,

“Nakakaiyak. Masakit talaga,” pagsariwa ni Nanay Vita.

Ganyan kung ilarawan nila ang nangyaring demolisyon sa kanila.

Hatinggabi. Umuulan. Habang nahihimbing pa ang lahat.

“Ma, dalian niyo, lumabas na kayo!” sigaw ni Tatay Obet.

Iyon ang mga salitang gumulantang kina Nanay Lourdes nang gabing iyon. Naglalaro at gumagapang-gapang pa raw noon ang kanilang bunsong anak na si Wilfred. Binigla na naman sila. Nagising ng parehong sigaw sina Nanay Vita. Iyon pala, nariyan na naman ang *demolition team*. Mga bulldozer na parang mandaragit sa gabi, naghihintay ng hudyat. Anumang oras ay handang manakmal.

Sa paglabas nila ng kani-kanilang bahay ay makapal na usok mula sa *tear gas* ang sumalubong sa kanila. Sa bawat minutong malalanghap nila ang *tear gas* ay ang unti-unting paghapdi ng kanilang mga balat. Tear gas at naglalakihang mga *bulldozer*, mga bagay na madalas gamitin para magtaboy at mawatak ang isang bulto ng tao. Wala itong kinikilalang edad o kasarian. Kapag naabutan ka nito, mararamdaman mo ang bagsik nito. “Para kang nililitson. Magang-maga mukha mo, pulang-pula,” paglalarawan ni Nanay Fely sa pakiramdam na dulot ng tear gas. Sa oras na maabutan ka ng usok nito, hahapdi ang iyong mga mata. Sisikip ang iyong paghinga at mararamdaman mo ang matinding init sa iyong balat, parang pinapaso. Iba’t-ibang klase ng tear gas ang ginamit sa kanila; base sa kulay, iba rin ang epekto. Maliliit na itsurang parang tubo, o canister lang daw ito, pagkatapos ay ihahagis sa kanila. Kulay pula iyong makating klase.

“Sa awa naman ng Diyos, hindi nakahinga ng *tear gas* ‘yong apo ko at anak ko.” Mapalad ang apo at anak ni Nanay Fely, ngunit ang ibang bata ay hindi nila kasing palad. “Maraming bata ang namatay dahil hindi nakayanan yung usok ng teargas,” malungkot na pagkwento ni Nanay Fely.

Pasan-pasan ni Tatay Obet at Nanay Lourdes ang kanilang mga anak. Si Nanay Lourdes ay nasa bingit na ng pagsuko dahil sa hapdi ng tear gas, pero inudyukan siya ni Tatay Obet na humawak nang mabuti, na makakayanan nila ito. Bata o matanda ay inilulublob sa drum upang maibsan ang epekto ng nalanghap na tear gas. Hinihila na nina Nanay Eva ang kanilang mga alagang hayop upang maisalba rin ang mga ito. Kitang-kita ng mga taga-Sitio Mendez kung paano inararo ng malalaking bulldozer ang kanilang mga tirahan. Nababalot ng usok ang mga daanan. Hindi malilimutan ni Nanay Vita ang larawan ng unti-unting paggiba sa kanilang mga tahanan. “Hindi na sila dumadaan sa pinto, sa bubong na sila dumadaan. Minaso na ang mga pader,” kwento ni Ate Conching.

Hindi iyan ang unang pagkakataon pinagtangkaan i-*demolish* ang mga tirahan sa Sitio Mendez. Sinasalakay kung kailan sila pinakabulnerable, kung kailan nag-aagaw ang dilim sa liwanag, at kung kailan maghahabol sila ng pahinga upang makaipon ng lakas upang makapag-hanapbuhay kinabukasan. Samantalang sa katunayan, ang ganitong gawain ay labag sa batas na nagtatakda’t nagpapahintulot ng oras ng demolisyon. Ito’y ayon sa Nagpapatupad na Tuntunin at Regulasyon upang Matiyak ang Pagsunod sa Akma at Makataong Pamjamaraan ng Relokasyon at Resettlement na Mandato ng Urban Development and Housing Act ng 1992 (Implementing Rules and Regulations to Ensure the Observance of Proper and Humane Relocation and Resettlement Procedures Mandated by the Urban Development and Housing Act of 1992). Sa batas na ito, hindi pinahihintulutan ang demolisyon tuwing Sabado at Linggo,

at tuwing *legal holidays*, maliban na lamang kung sang-ayunan ito ng maaapektuhang komunidad.

Maaari lamang isagawa ang demolisyon sa loob ng mga oras na 8:00 ng umaga hanggang 3:00 ng hapon ang demolisyon.

“Iligal ang ginawa sa amin,” paninindigan ni Ka Linda.

Napakaraming hatinggabi at madaling araw ng demolisyon ang kanilang sinuong, maprotektahan lamang ang kanilang tahanan. “Gibâ-tayô, ganoon noon,” sabi ni Ka Linda. Paulit-ulit na sinisira ang kanilang tirahan. Paulit-ulit din nilang itinatayo ang mga ito.

Hindi lang iyan ang sinapit nila noong mga panahong iyon.

“Kinuha ang asawa at anak ko. Naranasan din namin na umulan ng bato. Parang shooting, niraratrat kami ng armalite,” kwento ni Nanay Tere.

Kinuwento ni Ate Conching kung paano sila minanmanan. May mga naka-telescope na nakapwesto sa tulay, sinisilip sila. May ilan sa *demolition team* na may bitbit pang pana. Pinaligiran daw sila ng mga SWAT, pinaghahanap ang kanilang mga opisyaes at pinagbabantaang papatayin.

Ikinuwento ni Nanay Alma at Nanay Vita kung paano sila tinututukan ng mga baril at kutsilyo, para takutin at sindakin sila, habang tinatanong kung lalaban pa ba sila.

“Sinasabihan namin na, ‘sige, paputukin mo!’” sabi ni Nanay Alma.

Makailang ulit man ang ginawang demolisyon sa kanila, hindi sila nagpatinag. Sa banta pa lamang ng demolisyon sa kanila ay napagkasunduan na nilang sa oras na mangyari na ang inaasahan ay lalaban sila. Sa dalas ng pag-*demolish*, nagawa nilang umangkop sa galaw ng mga kalaban. Bumuo sila ng sariling mga taktika at istrategiya laban sa paulit-ulit na pagtatangkang demolisyon. Ang bawat pagtatangka ay patindi nang patindi. Dahil doon ay wala na silang nakitang ibang pagpipilian kundi ang lumaban nang husto.

“Baklas-balik kami noon,” sabi ni Nanay Fely.

Nangalap sila ng mga materyales na maaaring magamit laban sa *demolition team*. Gumawa sila ng mga sariling *molotov*. Sa oras na hagsan sila ng *tear gas* ng mga unipormadong lalaki, nakahanda na ang kanilang sagot. Bitbit ng mga kabataan ang supot-supot na dumi ng tao at hayop. Naglagay sila ng mga drum ng tubig sa bawat sulok ng mga kabahayan. Ang mga kabataan noon ang namumulot ng mga

canister ng *tear gas* dahil mabibilis silang kumilos at agad nilang ilulublob sa tubig. Nagdala ang mga residente ng mga timba at *face towel*. Hinarangan nila ang tulay para hindi makadaan ang *demolition team*. Nilagyan daw nila ng mga lumang gulong at inihambalang ang isang lumang kotse. Hindi nga raw nila lubos maisip kung paanong nabuhat nila ang lumang kotseng iyon na napakabigat, ngunit nagawa nila. Tinamnan nila iyon ng mga *molotov* at sinindihan. “Kami noon talaga, grabe humarang kami diyan sa demolisyon kasama namin si Mareng Linda, tapos ‘yong hipag ko. Pati ‘yong mag-asawa (Lourdes at Obet), matindi ‘yan, ‘yan ‘yong mga alalay namin no’ng araw,” kwento ni Nanay Vita.

Sinubukan pa ni Ka Linda na makipag-negosasyon sa demolition team noon. Umakyat siya sa drum na kanilang pinagpatong-patong malapit sa tulay. Naroon ang mga sandbag sa gitna, dala-dala ang mga dokumentong mayroon sila. Sinubukan ni Ka Linda makipag-negosasyon, ngunit ayaw makipag-usap ng mga nande-demolish sa mga oras na iyon.

Matindi ang naging karanasan ni Ka Linda. Bilang isa sa mga tukoy na pinuno sa kanilang lugar, nakatanggap na siya ng napakaraming death threats. “Maniwala ka no’ng araw, sinasabit lang ‘yong leeg ko (tinutukoy ang mga *poster*) diyan sa bakod. Ang dami kong threat no’ng araw. Tinatago lang kami ng isa pang nanay. Binabaril kami diyan oh, kasama namin sila Alonzo,” pag-alala ni Ka Linda. Ngunit hindi siya nagpatinag sa gayong klaseng taktika. Tuloy ang laban para kay Ka Linda at kanyang mga kasama.

“Nagkaroon ng gibaan, pero tuloy ang tayuan. Pinupush na talaga kami paalisin. May papapirmahan na blankong papel pero walang detalye. Hindi namin kasamahan ‘yong mga sumasama sa bayaran. Ang usapan namin ni Mathay, walang galawan. Naglagay pa nga ako ng banner sa tulay, “WALANG GALAWAN.” Nasa Paris si Mathay pero nakatanggap kami na i-dedemolish niya kami. Paano ‘yon nangyari?” kwento ni Ka Linda.

Ang mga panahong iyon, para kay Ka Linda at mga kababaihan ng ASAMBA, ay panahon ng pagtindig at pagtampok sa taglay na kakayahan at kalakasan ng mga kababaihan.

“Kaming mga babae, nasa harapan, nag-*barricade* kami,” kwento ni Nanay Tere.

“Kasama ko mga SWAT noon, nakikipag-away ako. Sabi ng kapatid ko, papatayin ako. Hindi ako tumitigil kasi wala akong tirahan,” buong tapang na kwento ni Ate Conching.

Ang mga kababaihan ang naging frontliners habang ang mga kalalakihan naman ay nagpaubaya sa likod dahil mas lapitin sila ng death threats. Ipinakita nila na ang kakayahang magtanggol ay hindi maikakahon sa anumang kasarian. Nakabatay ito sa kagustuhang protektahan ang iyong mga mahal sa buhay. Pagbabahagi ni Nanay Rosario,

Kapit-bisig kami, kahit anong mangyari, kahit may baril. Noong time na ‘yon, hirap na hirap na kami. Tinuring kaming baboy, mahirap lang kami. Lahat kami doon nangunguna, sige kapit-bisig tayo, hinarap namin ‘yong power na ‘yon. Tulong-tulong tayo, walang iwanan. Sunod-sunod ang demolish. Hindi na namin pinansin ang mga gamit namin. Hindi namin sila tinantanan talaga. Dumating ang media kasi nabulabog sila. May namatay, may nabaril. Basta walang iwanan.

Isang malaking dagok para sa lahat ng taga–Sitio Mendez ang nangyaring demolisyon.

Sa kasagsagan ng kanilang pakikipagbuno sa pagtatangkang demolisyon sa kanila, may isa namang hindi inaasahang pangyayaring susubok sa katatagan ni Nanay Lourdes.

“Mabait ‘yong anak kong ‘yon. Hindi siya katulad no’ng bata na iyakin?” Ganito ikukwento ni Nanay Lourdes ang panlima sa kanyang pitong anak. Mababakas mo sa kanyang boses at mukha ang labis na pagkagiliw at pagmamahal sa halos sampung buwang gulang na anak. Mapapangiti si Nanay Lourdes, pero batid mong may bahid ng lungkot sa kanyang mga mata.

“June 24, itinakbo ko siya sa ospital.” Si Wilfred, sampung buwang gulang, panlima sa magkakapatid, ang noo’y bunsong anak ni Nanay Lourdes, ay isinugod sa ospital dahil malubha ang pinsalang tinamo niya mula sa tear gas. Kinaya pa raw ni Wilfred noong una, ngunit makalipas ang isang buwan ay saka lumitaw ang komplikasyong dulot ng tear gas.

“Ang itsura nagkapaso, nagkasunog-sunog na ‘yong leeg. Akala ko rashes lang siya. No’ng itinakbo ko siya sa General, ayon na, wala nang nakuhang dugo sa kanya. Panay pulbura na talaga. Tear gas na talaga ‘yong lumalabas sa parang tube,” nangilid ang luha sa mga mata ni Nanay Lourdes.

“Nilaro niya lang ako sa ospital, magdamag na ‘yon. Nakahawak lang siya sa dito (hinliliit) ko,” at tuluyan nang tumulo ang mga luha.

“Ma.”

“Ma.”

“Ma.”

Tanging ang matinis at mahabang tunog na lamang mula sa heartbeat machine ang narinig sa buong kwartong iyon.

Bumitiw na si Wilfred.

Hunyo 25 nang bawian ng buhay si Wilfred.

“Kung nakakapagsalita siguro siya, siguro gusto niya sabihin ‘Ma, tatagan mo ang loob mo.’”

Hindi kailanman sumagi sa isip ni Nanay Lourdes na mawawala si Wilfred, o ni isa man sa kanyang anak. Napakasakit para sa isang magulang ang mamatayan ng anak. Pero para kay Nanay Lourdes, kailangang ipagpatuloy ang buhay. Sabi nila, kapag ang isang anak, namatayan ng magulang, ulila na ang maitatawag. Kapag ang isang may-asawa, namatayan ng asawa, biyudo o biyuda. Pero anong tawag kapag magulang ang namatayan ng anak? Walang tawag doon. Dahil hindi matutumbasan ng kahit anong salita ang sakit na nararamdaman ng isang magulang sa pagkamatay ng kanyang anak. Walang makakapantay sa sakit na nararamdaman ng isang ina, na kahit anong hiras ang danasin ay hindi kailanman pinangarap na mawala ang kahit isa sa kanyang mga anak. Ipinagluksa nina Nanay Lourdes si Wilfred.

Sa kanilang pagdadalamhati, sumabay naman ang banta ng pag-washout sa kanila. Talagang sapilitan na silang paaalisin doon, sa ayaw man nila o gusto.

“Kinausap nila ako na, ‘Des baka pwede?’ Kasi ibinurol ko ‘yong anak ko sa Area 3. Ngayon kinausap nila ako, ‘Des, i-wawashout tayo, baka pwede ‘yong anak mo dalhin natin sa tulay, doon mo iburol.’” Pumayag si Nanay Lourdes.

“Pero sa awa ng Diyos hindi naman nila ako pinabayaan. No’ng kasalukuyan na nandyan na ‘yong nagdedemolish, nakaharang sila, sa harap ng anak ko, hindi talaga nila kami pinabayaan, sama-sama pa rin kami, hanggang sa mailibing ‘yong anak ko. Dahil siyempre nagkakaisa na kami no’ng mga kasalukuyan na ‘yon kasi hindi naman maganda ang ginawa sa amin.”

Hindi nag-iisa si Nanay Lourdes. Lahat sila ay nagkaisa at matindi ang malasakit para sa isa’t isa.

“Para sa akin, ‘yong anak ko ang nagbigay ng tirahan ko.”

Mga alaala ng isang ina sa kanyang anak.

Akinse ng Hulyo. Walang sinuman sa Sitio Mendez ang makalilimot sa araw na ito.

“E kami kahit takot, e syempre, tinapakan ka na e, lalaban ka,” saging ganoon ni Tatay Joseph. Sa kabila ng lahat, ubos-lakas nilang iginiit ang kanilang karapatan.

Gabi nang mangyari ang demolisyong iyon. Kapirasong mga kagamitan na lamang ang nagawa nilang maisalba, “Pinggan, plato, kaldero, wala ... nasuyod lahat,” salaysay ni Nanay Fely. May ilan na nais pa sanang balikan ang kanilang mga kagamitan ngunit sinunog na ito ng mga nandemolish. Inipon sa gitna ang mga nakuhang gamit at saka sabay-sabay na sinindihan. May iba ring nasa *demolition team* ang nakuha pang nakawan sila, o *looting* kung tawagin nila. Sa pagdedetalye ni Nanay Fely,

May sumisigaw na taumbayan, ‘Gising kayong lahat, andiyan na ang bulldozer!’ Binu-bulldozer na ‘yang Area 1. Malapit sa tabing-ilog. Walang naligtas na gamit, maswerte lang kami dahil andun kami sa loob. ‘Yan sila, malinis ‘yan (tinuturo ang mga bahay sa harap ng Sitio Mendez). Andiyan ang bulldozer, ang nabulldozer sa amin: TV, cabinet, aparador, plywood. Lahat ng na-bulldozer, sinunog. Kaya wala kaming nakuha.

Ang lahat sa Sitio Mendez ay nagmamadali na namang lumabas. Tumatakbo palayo. Kanya-kanyang hatak ng mga gamit na maaaring maisalba, mga gamit na iniitsa sa karatig na pader, mga anak na buhat-buhat ng kanilang ama’t ina. Paroo’t parito, hinahabol ng panganib at pangamba, halos hindi malaman ang gagawin o kung saan pupunta.

Sa gitna ng kaguluhan, ligalig, at walang kasiguraduhan, sa kabila ng pagtutuos ng kapwa sa kapwa ng mga dinedemolish at nang-dedemolish, hindi pa rin naman sila binigo ng iba. Bago matapos ang gabing iyon, ang ilang mayroong kamag-anak na malapit sa Sitio Mendez ay sa kanila muna pansamantalang nakituloy; nagsilbing tahanan ng gabing iyon ang simbahan sa Villa Arca 2. Ang ilan sa kanilang may kakayahan ay pansamantalang nangupahan sa ibang lugar. Ngunit, mayroon ding ilan na piniling manatili at magtayo ng makeshift na mga tirahan sa paligid ng binakuran nang compound. Malinaw para sa lahat na hindi legal ang nangyaring demolisyon sa kanila. Maraming buhay rin ang nawala nang gabing iyon.

Sa pagkakataong iyon, ang nang-aaping panig ang nanaig. Binakuran ang paligid, may mga guwardiyang nakabantay kung sakaling may isa sa kanila ang magtangkang bumalik. “Mga de-sabog!” paglalarawan ni Ate Conching sa mga guwardiyang may bitbit na baril. Malapit ka lang daw kasi nang kaunti sa bakod ay mataas ang tsansang babarilin at papatayin ka. Katulad ng isang nagmagandang-loob na tumulong sa kanila, kahit hindi naman taga-roon, ipinasok ng mga guwardiya sa *compound* at saka pinagbubugbog. Gayon pa man, hindi nila pinabayaan ang lalaking ito at binawi nila mula sa mga bantay.

“Malinis na.” Washout. Balak daw kasing pagtayuan ng housing ang lugar nila. Pero gaya ng sabi nila, ang housing na ‘yon, “Siyempre mas mahal na. Hindi na pang-mahirap,” ismid na komento ni Ate Conching. Tuluyan nang tinanggal ang kanilang mga tirahan, talagang pwersahan ang pagpapaalis na ginawa sa kanila.

Akinse ng Hulyo, ubos-lakas nilang ipinagtanggol ang kanilang mga buhay at tahanan, kahit na sa dulo nito ay pagkabigo.

Ngunit ang pagkabigo ay hindi laging pagtatapos ng kwento.

Maaari rin itong maging simula ng panibago.

Sa mga taga-ASAMBA, ang pagkabigo ay hindi naging hudyat ng pagsuko.

Nagpatuloy ang laban.

Hindi ito laban ng isa, ngunit laban ng lahat ng dinemolish sa Sitio Mendez.

Exodus ng ASAMBA

Sangandaan—ang karanasan nila sa demolisyon ay isa na namang sangandaan. Manatili o umalis. Ngunit, minsan hindi natin kailangan tahakin ang landas na inilatag sa atin ng buhay. Minsan kailangan nating gumawa ng ating sariling landas. Iyon ang ginawa ng mga taga-ASAMBA. Hindi sila namili kung mananatili sila o aalis. Ang landas na pinili nila ay ang panininindigan sa kanilang karapatan.

“Ano bang klase[ng] gobyerno ito? Bakit priority nila yung mga pumasok dito?” hinaing ni Nanay Rosario. Mula roon ay pinili nilang ipagpatuloy ang laban sa Quezon City Hall. Tinulungan sila ni Anthony Alonso, isa sa mga councilor noong mga panahong ito, para makalipat sa city hall. Nagkaisa ang lahat na pumunta roon upang ipanawagan ang hindi makataong pagde-demolish sa kanilang tirahan at ang karapatan nila para sa lupa ng Sitio Mendez. Nagkaisa at sama-samang naghanda ang mga tao sa pagpunta sa city hall; agad silang nagmartsa kinabukasan. Iniwan ang mga maliliit na anak sa kanilang mga kamag-anak at pansamantalang tumigil ang ilan sa pag-tratrabaho upang maipakita ang kanilang pagkakaisa. Hindi rin sila iniwan ng iba nilang kasamang mayroong kakayahang mangupahan at nakiisa pa rin sa kanila. Nasa trentang pamilya ang pansamantalang nanirahan sa city hall.

Ngunit hindi rin naging madali ang kanilang pagtira roon dahil kahit doon ay hindi rin sila tanggap. “Hanggang sa pinapaalis na kami ng mga pulis. Dini-disperse kami. Si Anthony nakipaglaban: ‘Wag niyo paalisin ang mga tao diyan’. Eksaktong isang buwan kaming nanatili sa city hall,” kwento ni Tatay Joseph. “Hahagisan kami ng barya sa city hall, para kaming pulubi,” pagbabahagi ni Nanay Tere. Pagdating sa oras nang pagligo, dis-oras na ng gabi at kahit na mahimbing na ang kanilang tulog, ay kailangan nilang gumising sa madaling araw para makaligo sa loob ng *city hall*. Hindi raw sila pinapayagan ng mga taga-bantay na maligo sa umaga, kung minsan pa nga’y ayaw rin silang payagang makigamit man lang ng banyo para umihi o dumumi.

Kahit na ganito kung itrato sila, hindi pa rin sila sumuko. Mabuti na lamang at naging bukas ang opisina ni Anthony Alonso upang doon sila makigamit ng CR. Hanggang sa city hall ay gusto pa rin silang paalisin, ngunit naroon ang mga tulad ni Anthony Alonso na tinulungan sila.

Inalalayan sila ni Anthony Alonso sa kanilang pananatili sa city hall. Kung minsan nga ay binababa nito ang projector nito at saka nagpapanuod pa raw ng iba't-ibang palabas sa kanila. Parang sine, magiliw nilang pag-alala sa magagaan nilang araw sa pamamalagi sa city hall. Walang sinuman sa mga taga-ASAMBA ang makalilimot sa pangalang Anthony Alonso. Itinuturing na nila siyang kasama at kapamilya, at ganoon din naman si Anthony sa kanila. Napakalaki ng kanyang naging ambag sa nangyaring pagkilos nila.

Hindi lang sila basta tumambay at naghintay ng biyaya sa city hall. Hindi sila tumigil na maipahayag ang kanilang mga hinaing. “Nagno-*noise barrage* kami sa *city hall*. From Day 1 to Day 30. Nilagyan pa nga namin ng kabaong ‘yon. Kami lang nakagawa noon, gabi-gabi nire-renew namin ‘yong permit kasi pinapalayas kami,” kwento ni Ka Linda. “Si Mathay sinisigaw namin na ‘Bumaba ka diyan, tao kami.’ Shinoshower kami mula sa taas,” sabi ni Nanay Rosario.

Tulad ng dati, hindi pa rin naging tahimik ang kanilang pamamalagi sa city hall. “Nakakatakot. Hanggang sa tumira kami sa city hall, *wanted* kaming mga opisyal,” sa pag-alala ni Nanay Tere. “Doon ko naranasan na marami kaming death threats. Doon ko naranasan na pagdating ng gabi, sasabihin dumapa kayo, may kotse baka ratratin tayo,” kwento ni Nanay Vita. Ngunit imbes na matakot ay mas lalo lamang silang naging matapang.

May pagkakataong hinahamon ang kanilang mga miyembro na kumalas sa samahan kapalit ang ilang halaga ng salapi, ngunit wala ni isa ang nagbenta sa kanilang dignidad. Kagaya na lamang ni Nanay Lourdes na inalok ng pera at bahay.

Ang katwiran ko naman sa kanila, aanhin ko naman ang pera kung ‘yong mga kasama ko iiwanan ko lahat. ‘Yon ang pinanindigan ko sa kanila. Hindi lang naman ako ang apektado ng demolisyon. Kasi magkakaro’n ka nga ng bahay kung sila iiwan ko naman, ‘di ba? E samantalang simula no’ng tinanggal kami rito, dinemolish na kami, may pagkakaisa na kami. Tapos mang-iiwan ako, pangit naman ‘yon, ‘di ba?

Kapit-kamay. Patuloy na nakipagkapit-kamay ang lahat sa kani-kanilang mga kasama. Hindi sila bumitiw kahit pa inihain na sa kanila ang pagkakataong bumitiw para sa pansariling ginawa. Hindi natumbasan ng salapi ang pakikiisa ng bawat isa sa kanilang mga kasama. Lalong hindi natumbasan ng salapi ang halaga ng isang buhay.

Sa kanilang pagtira sa *city hall*, mayroong nakatokang mga gawain para sa bawat isa. Ang lahat ay may ginagampanan, ang lahat ay mahalaga. Mayroon sa kanilang naatasang magluto ng pagkain para sa lahat. Dahil na rin sa mga sumusuporta sa kanila, nabibigyan sila ng rasyon ng pagkain. “Ako ang tagatanggap, nakalista lahat sa akin (ang mga ipinapaabot na tulong).” Si Nanay Vita noon ang naging punong- abala pagdating sa mga pagkain, rasyon, at donasyon. Gamit-gamit pa nila noon ang lumang serbis na jeep nina Nanay Vita para sa pagpunta sa kanilang mahahalagang lakad. May mga dumarating na donasyong bigas kaya ulam na lang ang binibili nila—noodles, sardinas, at tuyo o kahit anong maaaring sabawan—bilang pantawid sa araw-araw.

Sina Nanay Lourdes, Kuya Obet, at ilan pang mga miyembro ang sama-samang naghahanda ng makakain para sa lahat. Sa lugar na may mga puno, naroon ang mga lutuan. Ang bawat isa ay kailangan mayroong kasama bilang bantay kung sakaling may panganib mang dumating. “*Buddy-buddy*” kung tawagin nila.

Mayroon sila noong komite sa pagkain, medical, taga-tanggap ng relief at mga nag-iikot para maghanap ng donasyon. “Meron kaming mag-susubmit ng letter para maghanap ng pang-gatas ng mga bata.” Mayroon din na para sa pagrepack ng mga natatanggap nilang tulong. Nakapaloob din sa mga komiteng ito sina Doktora Vicky, Ate Milet, Nanay Tere, Nanay Alma, at Nanay Rosario. May nakaatang na gawain sa bawat isa.

May mga pagpupulong sila sa gabi. Dito sila bumubuo ng kanilang mga plano at istrategiya. Pinag-uusapan nila kung anu-ano ang kanilang magiging hakbang upang sila ay makabalik.

Doon sa *city hall*, may isang pangyayaring nagpalakas ng kanilang loob at kumpiyansa sa mga sarili. “Tapos may ipo-ipo, parang exodus. Sabi ni Anthony Alonso, nasa amin ang Holy Spirit.” Para raw kasing nilampasan sila ng ipo-ipong ito, naadya sila mula rito. Ang pangyayaring ito ay itinuring nilang tanda na pinapatnubayan sila ng nakatataas na kapangyarihan.

Puspusan ang pagsisikap ng bawat isa. Kanya-kanyang mga gawain ang nakatoka sa bawat isa para mabawi ang kanilang lugar. Hanggang sa magkaliwanagan ang pamahalaan at ang may-aring bumili sa kanilang lugar. Sa halagang PhP 32.2 milyon ay napagkasunduan na bibilhin ng gobyerno ang lupa sa Araneta. Naging malinaw ang naging usapan kaya ang lahat ay nagdiwang, sama-samang naghanda para sa kanilang pagbabalik.

Martsa ng Tagumpay

“Sige, bumalik na kayo.”

Tagumpay.

Nabawi nila ang kanilang lugar, sila ay nakabalik. Sila ang nanaig sa pagkakataong ito.

“Yong tatsulok niyo, baliktad na.” Biro daw ng isang opisyal ng gobyerno kay Ka Linda. Isang baliktad na tatsulok kasi ang logo ng ASAMBA. Simbolo ng kanilang pakikipaglaban para sa kanilang karapatan. Ang kanilang pagbalik ay para na ring pagbaliktad sa tatsulok.

Ika-15 ng Agosto, araw na hindi malilimutan ng mga taga-ASAMBA. Madaling araw pa lamang ay naghahanda na ang lahat para sa pagbabalik nila sa kanilang lupang pinaglaban.

“Natakot sila sa *octopus* e. Nakadrawing doon sa banner. Biruin mo, hiyawan mga tao doon sa city hall, dala-dala ‘yong ang laki ng poster. City hall hanggang dito, dala ‘yon. ‘Yong octopus na may mga galamay. Doon sila takot,” paglalarawan ni Tatay Joseph sa bitbit nilang banner noon nang maglakad sila galing city hall pabalik ng ASAMBA.

Sama-samang nagmartsa ang lahat ng taga-ASAMBA mula sa Quezon City Hall patungong Sitio Mendez, suot-suot ang puting t-shirt na ipinagawa nila bilang tanda ng kanilang pagbabalik. Nakalagay rito, “Tagumpay ng Maralita, Tagumpay ng Sitio Mendez, Tagumpay ng uri.” Kasama nila sa pagmamartsa sina Ka Roger, Anthony Alonso, Bishop Bacani, at Chuck Mathay. Hindi alintana ng kahit sino sa kanila ang pagod sa layo ng kanilang nilakad.

“Noon, puro iyakan pa; nung malapit na, nakakangiti na kami,” kwento ni Ka Linda.

Pagdating nila sa Sitio Mendez, naroon na sina Tita Flor at nag-aabang para sa kanilang pagbabalik. May mga bakod pa at mga bantay ngunit hindi tulad nang nangyaring demolisyon, naging mapayapa ang kanilang pagpasok muli sa Sitio Mendez.

Katapangan. Katatagan. Ano nga ba ang tanda ng pagiging matapang, ng pagiging matatag? Pagiging malakas ba? Walang kinatatakutan?

Ipinakita nilang lahat na ang katapangan, ang katatagan ay hindi palaging natatagpuan sa panahon ng kalakasan. Minsan naroon ito sa panahon kung saan nilulugmok ka, kung saan takot ka. Habang nasa puso mo ang sakit, ang pangamba, ang takot. Pero pinipili mong humakbang pasulong. Pinipili mo pa ring lumaban.

Nagpasya silang lumaban. Nagpasya silang magpatuloy. Hanggang sa nagbunga ang walang humpay na paggiit nila sa kanilang karapatan at patuloy na paninindigan.

Hindi rin sila makalilimot sa lahat ng naging kasama at kasangga nila sa laban nilang ito. Nariyan sina Anthony Alonso, Tita Flor, Popoy Lagman, Ka Roger, mga grupo katulad ng SANLAKAS, mga eskwelahan, at grupong simbahan. Nariyan din ang ilang mga organisasyong banyaga. Kasama nila sila sa pagtatanggol sa kanilang lugar. Marami pang ibang indibidwal at mga grupong nagbigay at nagpaabot ng tulong at suporta sa kanila sa anumang porma.

Isang buhay na patunay ang karanasan ng mga taga-ASAMBA sa kapangyarihang taglay ng kolektibong pagkilos, ang sama-samang pagtindig para sa karapatan.

Marahil ang buhay nga ay hindi lamang nagsisimula sa buhay at nagtatapos sa kamatayan.

Ang buhay ay serye ng paulit-ulit na pagsisimula at pagtatapos.

Ang paglaban ng bawat kasapi ay paglaban para sa sarili, paglaban para sa mga anak, paglaban para sa pamilya, paglaban para sa mga kasama, paglaban para sa samahan, paglaban para sa seguridad sa tirahan, paglaban para sa paninindigan, paglaban para sa karapatan.

At heto nga sila, nagsimulang muli mula sa inakalang pagtatapos.

Inayos nila ang lahat ng requirements na hinihingi sa kanila, mga dokumento at patunay na simula pa ng taong 1989 ay doon na sila naninirahan.

“Paunti-unti. Sariling sikap. Mga *bunkhouse* lang ‘yan,” masayang kwento ni Tatay Joseph.

“Parang back to (start) kami,” pag-alala ni Nanay Lourdes.

“Binigyan kami ni Mathay ng PHP 500,000 para sa *bunkhouse*, three by three. Bakante ang gitna,” kwento ni Ka Linda. Nagsimula silang muli. Mga trapal at *tent*, istilong *bunkhouse* na muna ang pansamantalang naging tirahan nila habang isinasaayos ang mga magiging permanteng lote para isa’t-isa. Sariling sikap na binuo nilang muli ang kanilang mga tahanan. Sa unang mga araw ng kanilang pagbabalik ay kubol-kubol muna sila. Sama-samang nagtayo ng mga *bunkhouse* sa gilid ng dating tinayuan ng bakod. Ang kanilang pansamantalang CR ay mga *portalet*. Nagkaroon pa noon ng bagyo sa araw ng kanilang pagbabalik, ngunit hindi ito naging hadlang para mawala ang saya ng bawat isa.

Naging malaking bahagi sa kanilang pagbangon ang patuloy na pagsuporta sa kanila mula sa iba’t-ibang tao at organisasyon. Nakilala rin nila ang Habitat for Humanity, sa pamamagitan na rin ni Ka Roger, na naging katuwang nila sa pag-aayos ng kanilang mga tirahan.

Habang sila mismo ang magsisikap upang maitayo ang kanilang mga tirahan, ang Habitat for Humanity ang ngaing bahala sa mga materyales na gagamitin para maitayo ang mga ito. Nagkaroon ng mga negosasyon at ilang mga workshop. May mga araw na madaling araw na silang nakakatulog para tapusin at pagplanuhan ang magiging disenyo at sukat ng bawat kabahayan.

Sama-sama ring itinayo ng bawat miyembro ang kani-kanilang mga bahay. Hindi pa noon sigurado kung saan at alin ang magiging unit nila. Maliban na lamang sa mga opisyales, bilang pagkilala rin sa kanilang mga sakripisyo. Sila ang unang namili ng lugar kung saan nila nais manirahan. Bumuhos at dumagsa ang dating ng mga materyales, maging mga volunteers na nais magpaabot ng tulong upang maitayong muli ang kanilang mga tirahan. Sila ang nagbubuhat ng saku-sakong semento. Sila ang naghahalo. Sila ang naglalapat. Nagkaroon din ng maayos na sistema sa pagpili ng mga unit. May mga oras na kung saan ay paramihan ng oras sa pagtatayo ng mga bahay para mauna sa pagbunot ng lugar na pagtatayuan ng bahay. Hindi lang kanilang mga kabahayan ang sama-sama nilang binuo. Sila-sila rin ang nagtulungan upang malinyahan ng tubig ang kanilang lugar. Sinukuan daw kasi ng contractor at iniwan na lamang ang materyales. Sila na ang nagkusang magmapa, magtibag ng lupa, at maglatag ng mga tubong daranan ng tubig.

Si Doktora Vicky noon ang naging abala sa pagpapa-sweldo ng mga trabahador. Si Nanay Vita naman ay tumira sa kung saan siya bago na-demolish. Nabanggit pa

niya na ito ang pwesto na kung saan ay may tubig kaya niya rito napili. Masaya rin niyang ikinuwento na naging tahanan din ito ng mga *volunteer* mula sa iba't-ibang lugar. May mga artista, *foreigner*, at iba't ibang *volunteer* na tumutulong sa pagtatayo ng kanilang mga bahay. Si Ate Milet ay naging sekretarya ng ASAMBA noon. Ang iba ay nanatiling miyembro.

Umabot din ng dalawang taon bago natapos ang kanilang mga kabahayan at doon na nagkaroon ng bunutan kung saan titira ang bawat kasapi.

Kasalukuyan

“Bakit? I-dedemolish na naman ba tayo?”

Nagtatawanan kami nina Nanay Eva, Ate Conching at Nanay Beh sa pabirong bungad ni Tatay Joseph pagdating niya sa kanilang tindahan.

Pagkatapos ng dalawampung taon ay nagkaroon na ng iba’t-ibang buhay ang mga miyembro ng ASAMBA. Kahit na ganoon, napagbubuklod-buklod naman ang mga ito kung mayroong mga pagdiriwang tulad na lamang ng anibersaryo ng kanilang pagbabalik sa Sitio Mendez.

Sa ngayon ay abala si Nanay Vita sa kanilang bahay at masayang inaalagaan ang mga apo. Kung minsan, kung may gawain sa ASAMBA ay handa pa rin siyang tumulong kung kakailanganin. Sabi nga ni Nanay Vita, nagawa na nila ang kanilang gampanin noong panahon ng demolisyon kaya magandang maipasa naman ang baton sa susunod na henerasyon.

Samantala, si Tatay Joseph naman ay nagtayo ng munting tindahan ng laruan, gamit, at iba pang pinagkakaabalahan nilang mag-asawa. Sampung taon na rin nang maipundar ito nila Tatay. Halos dalawang dekada na ang nakaraan mula noong demolisyon. Sa kasalukuyan ay hindi na aktibo sa organisasyon si Tatay Joseph, ngunit hindi ibig sabihin no’n na hindi na siya nakikiisa sa kanila. “Pero kung ano naman ikagaganda ng ASAMBA, pwede naman tumulong.”

Hindi na rin gaanong aktibo si Nanay Lourdes dahil nais na lamang niyang tutukan ang pag-aaral ng kanyang mga anak. Sariwa pa rin ang sugat at sakit na nararamdaman ni Nanay Lourdes. Ayaw na sana niyang maalala ang nangyari, ngunit para sa kanya, ginagawa niya ang pagbabahaging ito ng kanyang kwento para sa kanyang anak. Sa pagbabahagi ng kwentong ito, hindi niya maiwasang maalala si Wilfred. Ngunit

sa kabilang banda, para kay Nanay Lourdes, sa pamamagitan ng kwentong ito mananatiling buhay si Wilfred. Ngayon, kasama ang kanyang asawa, silang dalawa ay nagtatrabaho bilang tagabukod ng basura sa malapit na *junk shop* sa kanila. Tanging hiling na lamang ni Nanay Lourdes ay maging matatag at magkaisa ang mga tao at opisyaes.

Si Nanay Vicky din ay abala sa kaniyang klinika.

Si Ate Milet, sa ngayon, ay hindi na rin aktibo sa samahan. Lumipat na siya sa Pandi, Bulacan. Mas pinagtutuunan niya ng pansin sa ngayon ang kanyang mga pamangkin. Sabi ni Ate Milet, masaya siyang inaalagaan ang anak ng kanyang mga kapatid.

Sa ngayon ay presidente si Ka Linda ng grupo ng mga *senior citizen* sa Baesa. Minsan naman ay abala siyang nag-aalaga sa kanyang mga apo. Kung minsan ay sumasama siya kay Tita Flor sa SANLAKAS kung mayroong mga pagpupulong. Sumasama siya tuwing mag-oorganisa sila ng iba pang mga komunidad na kailangan pa ng tulong, lalo sa usapin ng seguridad sa tahanan.

Hindi man lahat ng kasapi ay nanatiling aktibo, patuloy pa rin ang mga gawain sa ASAMBA. May mga suporta pa rin na dumarating mula sa mga dati nang nakasama sa laban tulad ng SANLAKAS at mga nakaupo sa city hall. Hiling ng mga miyembro ng samahan, tulad na lamang nila Nanay Lourdes, Tatay Joseph, Nanay Vita, Nanay Vicky, Ka Linda, at iba pa, na mapahalagahan ng lahat ng mga miyembro ang makasaysayang demolisyon.

Isang malaking hamon para sa kasalukuyang mga opisyaes ang mga hindi pagkakaunawaan sa samahan. Ang mga naging bahagi noon ng demolisyon ay walang gaanong balita sa kasalukuyang mga programa nito. Ngunit, nananatili pa rin ang kanilang suporta sa organisasyon kung kailangan man ito.

“Sa dami ng nademolish, kami lang ang nakabalik.” Ito ang isang bagay na nabanggit ng halos lahat ng ating naging tagapagsalaysay sa kwentong ito.

Lubos nilang ipinagmamalaki at ipinagpapasalamat na ang kanilang karanasan sa ASAMBA ay isang bahagi na ng kasaysayan.

Isang Sigaw, Isang Kilos

Mula sa Perspektiba ng Isang Organisador

“Kapag nagkaisa at nagsama-sama ang bawat isa, may tagumpay na matatamasa.”

Ito ang kalakip ng sobrang binigay ni Nanay Baby noong panahong binabalikan namin ang mga kuwento ng kanilang pagkilos noong 1997. Dalawampu’t limang taon na ang nakalipas, sariwa pa rin sa mga taga-ASAMBA ang nangyari noong demolisyon sa kanilang lugar.

Naalala pa ni Nanay Baby na naging malaking bahagi sa napagtagumpayan ng Sitio Mendez ang pagtulong ng iba’t-ibang organisasyon at mga sektor noong panahon ng kanilang pakikipaglaban sa pagkakaroon ng sariling lupa.

“May mga pulis na at *demolition team*. Dali-dali akong pumunta doon.”

“Baka anytime ay darating na ang *notice of demolition*.”

“Sunod-sunod ang mga pananakot noon para hindi lumaban.”

“Bago matulog, nagpaplano kung anong gagawin bukas.”

“*Series of dialogues* ang naganap.”

“Kailangang mapataas ang *morale* ng mga tao.”

Naalala noon ni Flora Santos, o kilala sa tawag na Tita Flor, ang mga pangyayari noong panahong lapitan sila sa SANLAKAS ng mga lider ng ASAMBA. Siya noon ang tumatayong *secretary-general* ng organisasyon.

Apatnapu't siyam na taong gulang noon si Tita Flor nang mangyari ang pagkilos sa Sitio Mendez laban sa mga Araneta. Si Tita noon ay nakapokus sa pag-oorganisa at pagpapalakas ng mga grupo ng maralitang tagalungsod.

Nang malaman ni Tita ang mangyayaring demolisyon sa mga taga-Sitio Mendez, agad nitong kinausap ang mga tao kung ano-ano ang kasalukuyang suliranin at sino-sino ang mga grupo na umaagapay sa kanila noong mga panahong iyon.

Bakas noon sa mga tao ang takot at pagkabahala sa mangyayaring demolisyon dahil nakatanggap na sila ng *notice of demolition* mula sa Sangguniang Panglungsod. Ibinahagi ni Tita Flor,

Noong dumating ang *notice of demolition* ay agad silang kumilos at nakipag-usap sa iba't-ibang tao. Inalam kung sino ang caretaker ng lupa at sino ang nagmamay-ari ng lupa, sino-sino ang tumatayo sa demolition team. At napag-alaman na nagmula pala sa itaas at pirmado rin nito ang isasagawang demolisyon.

Sa panahon na mag-i-*integrate* pa lang ako, 'tsaka dumating din ang isyu.

Kailangan mabilis sa pag-estrategiya, paggawa ng mga taktika, at pagpapalano noong mga panahong iyon. Sunod-sunod ang mga pananakot. Bukod pa rito, hindi pa ganoong maalam ang mga tao sa Sitio Mendez, at maging ang mga grupong humawak sa kanila noon, sa mga usapin ng pabahay.

Nalaman ng mga taga-Sitio Mendez na natalo pala sila sa desisyon ng Korte Suprema sa kanilang kaso. Minamadali na ang pagpapagiba, na matagal na dapat naisagawa.

Mahirap pigilan ang demolition team dahil ito raw ay aprubado ng alkalde. Nakiusap nang makailang beses ang grupo nina Tita, at maging ang mga taga-Sitio Mendez, matigil lamang ang planong demolisyon.

Dumaan ang umaga, at lumipas ang mga gabi, at patuloy ang mga tao sa pag-estrategiya para patigilin ang planong demolisyon. Nakiisa ang mga tao sa mga plano, at nakinig sila dahil iisa lamang ang layunin ng bawat isang naroon. Nakikilahok din ang mga kabataan para paghandaan ang binabalak na paggiba sa kanilang mga tahanan.

Sa unang gabi ni Tita ay pinag-usapan ang pagbabarikada. Isinalansan ang mga maaaring pangharang, nagkaroon ng mga parte ang bawat isa, at tulong-tulong sa pagsasagawa upang mapigilan ang planong demolisyon.

Bahagi ng mga naging estratehiya sa pag-oorganisa noon ang ipaalam ang kani-kanilang mga karapatan pagdating sa pabahay at karapatan bilang isang mamamayan. May polisiya noon na hanggang alas-tres lamang ang pagde*demolish* kaya pagkatapos nito, nagsisibalikan ang mga tao sa mga kani-kanilang mga bahay.

Nagkaroon din ng mga sunod-sunod na diyalogo sa bise-alkalde noon upang maipagpaliban ang planong demolisyon, ngunit hindi naaprubahan ang plano dahil pirmado na ng alkalde ang *notice of demolition*. Wala siya roon sa kanyang opisina noong panahong may diyalogo.

Hindi pa rin nawalan ng pag-asa ang mga tao. Sinubukan nilang kausapin ang *demolition team* para mapabagal ang pagbaklas ng mga kabahayan.

Tulong-tulong at nakikinig ang bawat isa sa mga dapat na gawin. Anim na araw ang nangyaring demolisyon. Tuloy-tuloy pa rin ang pananakot ng kabilang kampo para sila ay tuluyang paalisin.

Kailangang maging maparaan sa mga oras na ito. Naging isang estratehiya sa gawain ay ang pag-imbata ng mga iba't ibang maaaring tumulong sa panawagan. Ani Tita Flor, “May mga dumating na mga estudyante, mga *youth*, organisasyon ng *urban poor*, at mga iba't-ibang kaalyansa namin. Naging taktika ito upang mapalakas ang *morale* ng mga tao—na sila ay hindi nag-iisa sa kanilang pangarap sa pagkakaroon ng sariling lupa.”

Mas lumaki pa ang mga tao na namobilisa. Dahil na rin sa nagsisimula pa lamang ang Sitio Mendez, naging malaking tulong ang pagdating ng mga tao para mapaalala sa mga tao na hindi lamang sila ang lumalaban ng mga panahong iyon.

Walang oras na sinayang. Nagtayo agad ang mga tao ng barikada.

“Hindi namin naharangan yun dahil *bulldozer* ‘yun. Ang mga lalaking *leaders* ang bumabato ng mga *molotov*,” sambit ni Tita.

May mga miyembro ng *demolition team* na nagsipag-alisan na, isang magandang hudyat para sa mga taga-Sitio Mendez para mabalikan ang mga naunang ginibang bahay.

Naalala pa noon ni Tita Flor na may isang grupo ang dumating, at hinihikayat silang gumamit ng dahas dahil magsisimula na ang pagtatayo ng building. Nagpalagay noon ng 30 guwardya sa lugar.

“Akala ko ba matapang ang SANLAKAS, tapos hindi niyo pala kayang gamitan ng armas?” sigaw ng babaeng hinahamon si Tita Flor.

May mga armas naman daw na maaaring pagkuhanan para labanan ang mga guwardiya. Ngunit hindi na ito sinabayan nina Tita Flor. “*Let the people decide*,” ang sabi niya.

Napakahalaga, mula noon hanggang ngayon, na mapag-isipang mabuti ang gagawing mga estratehiya at taktika bago kumilos. May mga ibang grupo na susubukang hamunin ang pamamaraan ng pag-oorganisa. Naging kasanayan na ng ASAMBA na dinadaan sa pagpupulong ang alinmang suhestiyon ng mga lumalapit na anumang grupo.

“Maraming mga maaaring maging kahinatnan sa mungkahing ito,” pagbabahagi ng isa sa mga miyembro ng ASAMBA.

Marami ang nagpahayag na hindi dapat gamitan ng armas ang pagnanais na magkaroon ng sariling lupa. Araw-araw, iba’t ibang hamon ang kinakaharap noon kaya mahalagang laging nag-uusap-usap para alam ng bawat isa kung saan sila patungo.

Noong ikalimang araw ng demolisyon, umulan ng *tear gas* ayon sa kuwento ng mga nanay. May mga batang namatay dahil sa sakit at hapdi na dulot nito sa mata at sa katawan.

Lumabas ang mga tao sa Sitio Mendez. Naging hudyat ito para makapasok ang *bulldozer* sa loob ng barikada. May mga nagtago sa simbahan at sa kanilang mga kalapit na kamag-anak.

Dumating si Bishop Bacani sa huling araw ng demolisyon. Naalala pa ni Tita Flor ang pag-akyat nito sa *bulldozer*, ngunit hindi rin ito pinakinggan at ipinagpatuloy pa rin ang isinasagawang pagtanggag ng mga kabahayan.

Ginamit ng may-ari ng lupa ang iba’t ibang paraan para matapos ang paggiba sa mga kabahayan sa lugar. Kinausap ang *caretaker*, *marine*, at *demolition team*, ngunit hindi pa rin sila natitinag.

Binitbit ng mga tao ang mga kaya lamang bitbitin noong mga araw na ‘yun.

“May nanawagan. Maglakad tayo sa City Hall. Wala na tayong titirhan, at wala naman tayong tutulugan,” sigaw ng isang miyembro na taga-Sitio Mendez.

Nagkaroon ng mga pagpapalano at mga komite sa pananatili nila sa Quezon City Hall nang isa’t kalahating buwan. Binigay ang mga kailangang *requirements*. Naging prayoridad ang pag-ayos ng pagkain, sino-sino ang kukuha, at saan magluluto. May *medical team* din, tulad ng kuwento ni Doktora Vicky, at may mga nag-aasikaso rin sa mga kasamahan noong mga panahong iyon.

Patuloy ang mga diskusyon, at sunod-sunod din ang suportang kanilang natatanggap mula sa mga paaralan, simbahan, at iba't ibang grupo. Patuloy ang pag-aaral sa usapin ng *urban poor*, mga aral tungkol sa maralitang tagalungsod, ang relasyon nito sa *national issues*, at kung paano naapektuhan nito ang ibang sektor. Kuwento ni Tita Flor,

Sumama noon sa pag-martsa papuntang City Hall sina Ka Roger at Anthony Alonso, at iba pang mga organisasyon upang makipag-usap sa mga nasa posisyon at ipanawagan ang hindi makataong pagdedemolish sa mga taga-Sitio Mendez. Mga *youth* ang nagsasalita, mga mahusay. May iba't ibang *group* doon. May mga pari. Minsan may misa. May *get together*, *hobbies*, *value formations*, [na] *inintegrate* 'yung mga usapin, hindi lang ng laban, pero *as tao*. May mga pari at pastor [din] na nagsasalita *to support the morale*.

Sa loob ng isa't kalahating buwan ng kanilang pananatili sa City Hall, hindi natigil ang proseso ng pag-alam sa sitwasyon. May mga diskusyon, patuloy na pakikipag-ugnayan sa mga maaring sumuporta, pagkakaroon ng *assemblies*, pagpapalano gabi-gabi, at pagpapaunawa sa kahalagahan ng *assessment* sa buong maghapon. Ika ni Tita Flor, "May mga na-*gain* ba? Anong naging problema? Paano natin ito lulutasin? *To maintain the morale of the people*. Ayan ang tinatawag na kampo ng maralita."

Sa kanilang pananatili, patuloy ang panawagan at pag-uusap kasama ang mga lider ng ASAMBA at sina Tita Flor para sa kahilingan na mabigyan sila ng sariling lupa. Sa haba ng kanilang pananatili ay nagkaroon ng pagsusulat ng resolusyon na bibilhin ng gobyerno ang lupa at paunti-unting babayaran ng mga tao ito. Humingi ng tulong sina Tita Flor sa mga nakaupo sa gobyerno sa pagdraft nito. Kuwento niya, "Naglalabas sila ng *statement every day*. Lahat ng dumarating sa City Hall, binibigyan nila ng *propaganda papers*. Nagrarily sila araw-araw."

Kasabay din nito ay ang pakikipagtulungan sa media para mailimbag at maiulat sa radyo ang kanilang mga panawagan.

Next strategy or tactics—malaking bagay ang *alliance work* at *mobilizing support groups* gaya ng *religious [groups]* (Catholic, Protestant), mga nakasama sa ibang kampanya. *Materially, moral support* sa mga tao, nagbibigay ng *advice*. Mga estudyante mula sa iba't-ibang unibersidad—pakikipaglaban sa mga barikada sa actual *demolish*. Mga *urban poor organization* na sumusuporta sa *mass action* na ginawa ng ASAMBA. Mga [miyembro ng] *academe*—tumutulong sila na ine-expose para ipaalam sa iba't ibang grupo. *Human rights advocates*—tinalakay ang karapatan ng mga mamamayan sa usaping pabahay, mga batas. *Outside the country*, ang pagpunta ng United Nations (UN) *bodies*. May *network* si Tita Flor sa

UN agencies na *in-charge* sa *housing* ay dumalaw sa kampo. Nakatulong sa naging desisyon dahil na-expose ang naging laban.

Pagkatapos ng ilang araw na negosasyon at mga panawagan, sa wakas, dumating na rin ang araw na pinakahihintay ng lahat—ang desisyon mula sa Sangguniang Panglungsod. Nagkaroon ng resolusyon, at agad itong ibinahagi sa mga kasamahan sa pamamagitan muli ng *assembly*. Masayang nagdiwang ang lahat sa desisyong bibilhin ng gobyerno ang lupa, at huhulog-hulugan ito ng mga tao.

Sabay-sabay na nagmartsa ang mga taga–Sitio Mendez. Bakas sa mga ngiti sa mukha ng bawat isa ang nakamit nilang tagumpay na magkaroon ng sariling lupa. Bumalik ang mga tao sa kanilang lugar, nagkaroon ng selebrasyon, at nagmisa ang mga pari para sa pagpapasalamat sa Maykapal.

Nagtayo ng mga *temporary bunkhouse* na nirequest mula sa Sangguniang Panglungsod para pansamantalang may matulugan ang mga tao.

“Nanalo sa lupa. Ang sunod na dapat o mahalagang isipin ay kung saan naman titira ang mga tao.” Hindi pa pala natatapos dito ang lahat sa pagbabahagi ni Tita Flor.

Walang badyet noon ang Sangguniang Panglungsod para sa pabahay. Kaya matapos ang selebrasyon, naghanap sila sa mga *network* na maaaring makatulong na maitayo muli ang kanilang mga tahanan. Ani Tita Flor,

Hindi ko alam kung suwerte 'yun. May nakilala kaming *network* o NGO (nongovernment organization) na nasa usapin ng pabahay. Tinulungan kami ng mismong *executive director* ng Habitat for Humanity. Nakipag-usap kami sa *Board*, at sumulat kami *to give us loans*. Nakahanap kami ng *broker*. Nakita naman ng Habitat ang *need*.

Pumayag ang Habitat International na sa loob ng sampung taon ay maaaring hulugan ng mga tao ang pagpapatayo ng kanilang mga tahanan. Sinundan din ito ng mga iba't ibang *workshop* tungkol sa kanilang mga lupain kung paano ito hahatiin. Nakapag-imbita ng isang arkitekto si Tita Flor upang matulungan ang mga tao pagdating sa gagawing istruktura ng kanilang magiging mga bahay.

Kabi-kabilaan ang mga pagsasanay at sunod-sunod na pag-uusap ang nangyari matapos na mapagtagumpayan ang kanilang lupa. Isang hakbang din ito para mas lumakas pa ang samahan at maging maaalam sila sa kani-kanilang mga dapat matutunan pagdating sa pabahay. Hindi tumigil ang mga tagasuporta. May mga iba't ibang grupo ang patuloy na dumarating at tumutulong hanggang sa dumating na rin ang panahong unti-unti na ring binitawan ni Tita ang pagtutok sa ASAMBA. May mga ibang grupo rin na kailangan niyang samahan.

Pagkukuwento pa ni Tita na siya ay nagagalak, dahil nakita niya sa buong proseso ng pag-oorganisa ang sama-samang pagkilos at pagkakaisa ng mga tao na hindi nagkakani-kanya. Nagbago-bago man ang mga lider ay patuloy pa rin ang mga gawain.

Kahit hindi nakatutok sa ASAMBA ay bukas pa rin ang grupo nila Tita Flor kung may mga konsultasyon at tulong na kailangan.

Nagbahagi si Tita Flor ng mga aral sa pag-oorganisa:

Sana ang panalong lupa na ito ay ang tagumpay ng maralita. Naipakita na ang laban, kahit mayaman ang kalaban, kung sama-samang nagtutulungan ang iba't ibang grupo ay nangyayari at nagtatagumpay ang laban. Ayun ang importante sa lahat ng laban o haharapin sa kahit anumang sektor. Masaya, *at least*, maikuwento ang naganap para magkaroon ng buong tunay na kuwento at makita ang mga taktika, mga diskarte[ng] ginawa ng bawat isa, at kapulutan ng aral kung bakit nagtatagumpay at magamit ng [mga] susunod na organisador. Malaki ang *role* ng isang organisador.

Nabanggit ni Tita Flor na ang mga hamon na kanilang kinaharap ay hindi lamang sa usapain ng pabahay, kundi sa isang malaking krisis na hanggang ngayon ay patuloy pa rin nating kinakaharap. Kailangan natin ng iba't ibang pamamaraan at sama-samang pagkilos (*collective action*) para mapagtagumpayan ang mga ito.

Masayang ibinahagi rin ni Tita Flor na matapos ang matagal na paghihintay ay naidokumento na ang napagtagumpayan ng mga taga-Sitio Mendez. Ilang ulit na nabanggit ni Tita na ang tagumpay na ito ay tagumpay din ng bawat indibidwal, grupo, organisasyon, simbahan, at iba't ibang sektor na walang sawang lumahok at nagbigay ng suporta upang makamit ng ASAMBA ang kanilang pinapangarap na magkaroon ng sariling lupa.

Appendix:

Mga larawan noong demolisyon

Konteksto

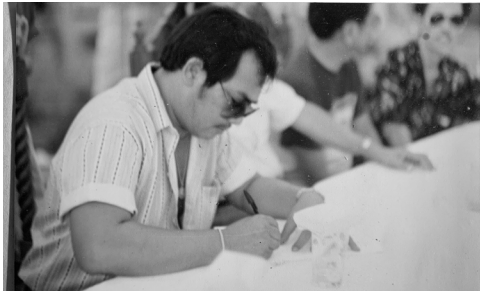
Tahimik, masaya, at mapayapa kung ilalarawan ng mga taong taga-Sitio Mendez ang kanilang pamumuhay noong panahon ng kanilang pagdating rito. Ang mga tao rito noon ay mula sa iba't-ibang lugar tulad ng Bikol, Ilocos, Nueva Ecija, at iba pa.

Ngunit ang katahimikan at kapayapaan noon ay nawala noong nalaman nila na ang kinatitirikan ng kani-kanilang mga tahanan ay pagmamay-ari pala ng mga Araneta.

Nang sinimulang pabakuran ng Araneta ang kanilang lugar ay nag-uumpisa na rin silang magtayo ng asosasyon at para makipagkasundo sa Araneta. Nagkaroon na noon ng kasunduan sa pagitan ng Araneta at local na pamahalaan, ngunit dahil sa hindi maayos na pamumuno ay nagkaroon ng *cancellation of contract*.

Nagkaroon muli ng pangalawang kasunduan, ngunit matapos ang ilang taon, nag-umpisa ang mga sunod-sunod na kaguluhan. Nagkaroon ng mga demolisyon sa unang bahagi ng Sitio Mendez. Hanggang sa dumating ang ika-13 ng Hulyo ng madaling araw. Hindi malilimutan ng mga taga-Sitio Mendez ang mga pangyayari ng araw na iyon. Inararo ng mga *bulldozer* ang mga kabahayan. May mga nagtuklapan na mga bubong. May mga lumilipad na *tear gas*. May mga umiiyak na bata dahil sa sakit sa balat at mata dulot ng usok. May nagtatakbuhan ang mga magulang sa kalapit na lugar at may mga nag-iitsa ng gamit. Nagmistulang giyera ang pagpapaalis sa mga taga-Sitio Mendez ng mga oras na iyon. Marami ang nagmamakaawa ngunit walang habas na giniba ang kanilang mga kabahayan. Wala nang nagawa ang mga tao noon kung hindi umalis at magpalipas ng gabi sa gilid ng kanilang lugar.

Pagbuo ng Alyansa

Kasama ang ilang mga organisasyon sa Sitio Mendez, nagkaroon ng pagbubuo ng Alyansa ng mga Samahan sa Sitio Mendez, Baesa.

Si Ka Linda (pangalawa mula sa kaliwa), kasama ang iba pang mga kinatawan sa isang Memorandum of Agreement (MOA) signing.

Naroon din ang unang naging mga residente ng Sitio Mendez upang maging saksi sa MOA signing.

Sa malaking espasyo sa kalagitnaan ng Sitio Mendez ginanap ang pagtitipon. Sa likuran ay maaaninag ang itsura ng kanilang mga kabahayan noon.

Mass Action and Assemblies

Pagpupulong tungkol sa bantang pagdedemolish sa
mga taga-Sitio Mendez

*"Ano bang klase gobyernong ito? Bakit priority nila 'yung
mga pumasok dito?"*

Mga pagkilos sa harap ng city hall

*"Si Mathay, sinisigawan namin na, 'Bumaba ka diyan, tao
kami!'"*

Dialogue with the Local Government

Mga sunod-sunod na *dialogue* sa city council

Pagkarating sa city hall, sunod-sunod ang mga *dialogue* sa lokal na pamahalaan.

Demolisyon

"Hindi na sila dumadaan sa pinto, sa bubong na sila dumadaan. Minaso na ang mga pader."

Pinaligiran daw sila ng mga SWAT. Pinaghahanap ang kanilang mga opisyaes at pinagbabantaang papatayin.

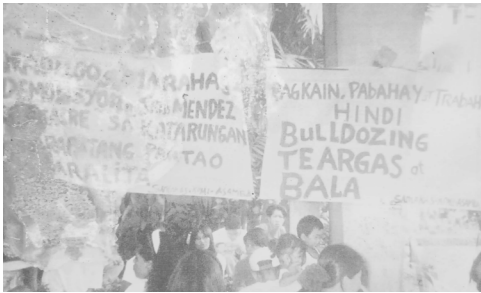

Kasama ang mga kabataan, isa-isa nilang binabato ang mga inihandang molotov at binalot na dumi ng tao sa mga nagde-demolish.

"Lahat ng na-bulldozer, sinunog. Kaya wala kaming nakuha."

City Hall

Camp-out sa city hall matapos ang demolisyon.

"Hahagisan kami ng barya sa city hall. Para kaming pulubi."

Nagno-noise barrage kami sa city hall. From Day 1 to Day 30, nilagyan pa nga namin ng kabaong 'yon. Kami lang nakagawa noon, gabi-gabi nire-renew namin 'yong permit kasi pinapalayas kami."

**Makikita sa kanang ibabang bahagi ng larawan ang kabaong na tinutukoy.*

Halos isang buwan silang naninirahan sa city hall.

Camp-out sa city hall matapos ang demolisyon

Martsa ng Tagumpay ng mga Maralita

Martsa ng tagumpay mula sa city hall patungong Sitio Mendez

Pagkarating sa Sitio Mendez sa pangunguna ni Bishop Bacani, nagkaroon ng misa bilang pasasalamat

Kalagayan ng mga Maralita

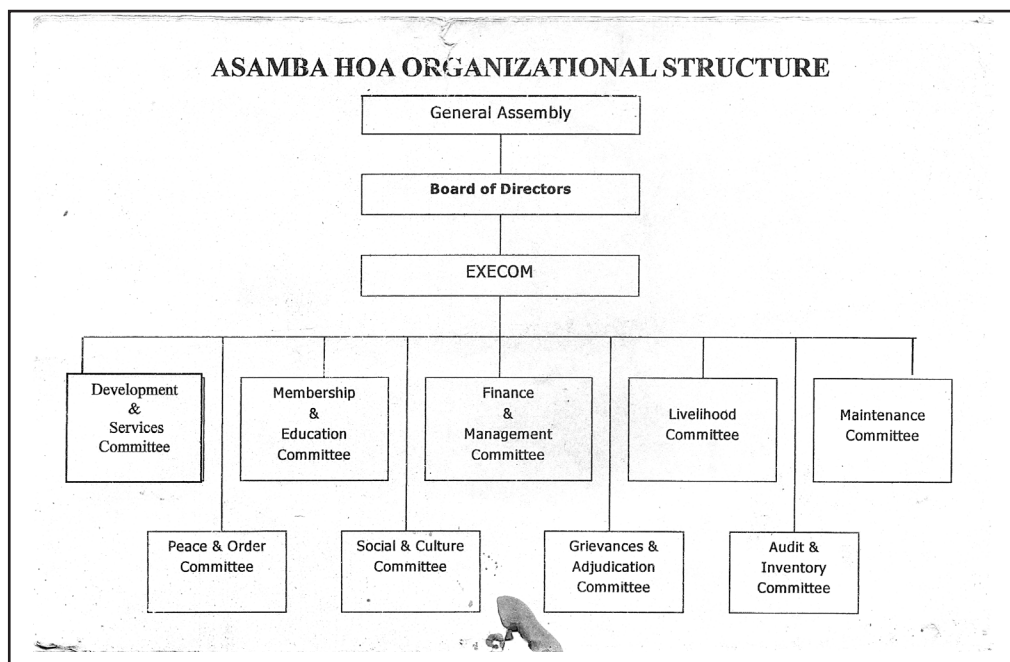

Mga kuha ng larawan matapos ang demolisyon pagkabalik ng mga tao sa Sitio Mendez: agad silang nagsipagtayo ng mga bunkerhouse

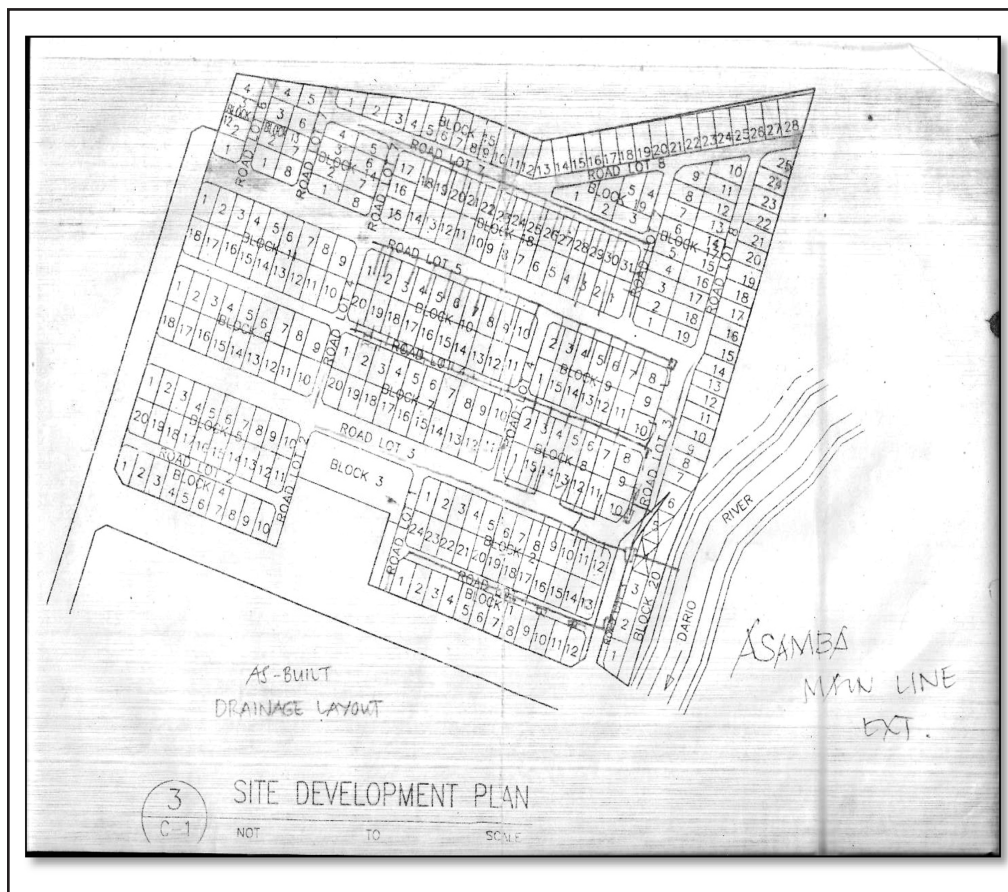

Pansamantalang nagtayo ng bunkerhouse ang mga taga-Sitio Mendez, nagbigay ang city hall ng mga kahoy na maaaring pantayo nila ng mga kabahayan

Patuloy na Pagkakaisa, Pagpapalakas, at Pangarap sa Hamon ng Tagumpay: Isang Pagbangon

Pagkatapos ng nangyaring demolisyon at pagkamt ng sariling lupa, iniaayos ng ASAMBA ang kanilang istruktura ng samahan.

Site Development Plan na sama-samang ginawa ng mga miyembro ng ASAMBA.

Larawan ng pangarap na hindi na lamang mananatiling larawan

TOTAL LOT PAYMENT COMPUTATION ASAMBA HOMEOWNERS ASS'N INC.

Price Per Square Meter----- Ph 2,200.00

Total Cost of Lot ----- Ph 32,551,200.00

Total Area ----- 14,796 Sq. Mtrs.

No. of Beneficiaries ----- 297 Members

Term of Payment ----- 20% Downpayment (Payable for Six (6)
Months

80% Balance----- Payable w/in 15 Years at 7% Interest Per
Annum

Lot Area	No. of Lots	Share of Open Space	Total Cost of Lot	20% Downpayment	Balance on Purchase Price	Monthly Amort.	MRI
32	197	15.89	Ph 105,358.00	Ph 21,071.60	Ph 84,286.40	Ph 757.59	P 33.75
33	13	16.38	108,636.00	21,727.20	86,908.80	781.16	34.80
34	5	16.89	111,958.00	22,391.60	89,566.40	805.05	35.85
35	1	17.38	115,236.00	23,047.20	92,188.80	828.62	36.90
35.5	1	17.63	116,886.00	23,377.20	93,508.80	840.48	37.40
36	76	17.88	118,536.00	23,707.20	94,828.80	852.35	37.95
38	2	18.87	125,114.00	25,022.80	100,091.20	899.65	40.05
45	1	22.35	148,170.00	29,634.00	118,536.00	1,065.43	47.45
56	1	27.80	184,360.00	36,872.00	147,488.00	1,325.66	59.00

Prepared by Urban Poor Affairs Office(UPAO.)

Sa halagang PHP 32,551,200, binili ng local na pamahalaan ang lupa sa Araneta. Ang larawang ito ay ang halaga ng napag-usapan sa pagitan ng ASAMBA, Araneta, at lokal na pamahalaan.

Sama-samang pagtatayo ng bagong tahanan

Kasama ang Habitat for Humanity, lokal na pamahalaan, at mga miyembro ng ASAMBA, sama-samang itinayo muli ang kanilang mga tahanan.

Kasama rin na pumunta sa pagtatayo noon ang dating mayor, si Ismael "Mel" Mathay.

Mga Naging Kabuhayan sa loob ng ASAMBA

Taong 2001, matapos maitayo ang mga kabahayan, nagkaroon ng programang pananahi ang ASAMBA.

Nakapagpatayo ng sariling multipurpose hall ang samahan na sa ngayon ay isa ng daycare center.

Taong 2002, naitayo ang gulayan sa loob ng Sitio Mendez. Ang mga ani ay naibebenta sa talipapang itinayo rin ng samahan.

Mga Balita sa Diyaryo

July 15, 1997
Tuesday

Mathay hit for bloody demolition

BY NELSON BADILLA
Reporter

A CAUSE-ORIENTED organization and three urban poor groups yesterday criticized the administration of Quezon City Mayor Ismael Mathay Jr. and the police for their continued "gross violation" of the rights of the urban poor.

The wave of criticism by Sanlakas, Urban Poor Associates (UPA), Kongreso ng Pagkakaisa ng mga Maralita ng Lungsod (KMPL), and the Alyansa ng mga Samahan ng mga Taga-Sitio Mendez, Baesa (ASAMBA) came amid the continued demolition of shanties in Sitio Mendez, Barangay Bahay Toro in QC.

Erlinda Sapiandante, ASAMBA president, revealed that as early as 3 a.m. yesterday fully armed members of the National Capital Regional Police Office (NCRPO) in civilian clothes and the demolition team resumed the destruction of houses in the shanty town.

She said the demolition was stopped only by a heavy downpour.

The forced eviction of 2,000 squatter families, who have living from 15 to 20 years at the land, was on its fourth day yesterday.

Residents of Sitio Mendez could not understand why the demolition continued despite a cessation order reportedly issued by Judge Thelma Ponferrada of the QC-Regional Trial Court Branch 104.

Acting Mayor Herbert Bautista also reportedly issued a "cease and desist" order on July 11.

The developments prompted Sanlakas to condemn the "brutal" demolition that has resulted in the destruction of over 200 shanties and the injury of over 30 persons, including six children.

Flora Asidao-Santos, Sanlakas mass struggle committee head, said Mathay should be held responsible for the demolition in violation of an agreement entered into by the

Nightmare of Sitio Mendez

IN SITIO Mendez, houses of the urban poor were bulldozed to the ground—despite a temporary restraining order (TRO) from the courts.

The fact that there were two contradictory orders from Mayor Mel Mathay should have been ground enough not to demolish a single dwelling.

Any action should have been stayed in favor of humanity until the question was resolved.

I saw on TV how Bishop Teodoro Bacani had personally forgone an agreement with the parties concerned to stop any further demolitions only to hear the news later the remaining houses were blown away by bulldozers and demolition crews backed up by

heavily armed policemen and private security guards.

How have we come to this? How did we lose our concern for our fellowmen? There are many issues that remain unresolved in the Sitio Mendez case. There are matters that need to be clarified. But until all these are cleared, the Sitio Mendez residents must be left alone.

Meanwhile, the facts that stand out are telling. • There is no court order allowing the demolition of Sitio Mendez. What then, on the contrary, is a TRO on plans to demolish the

RC Contingent

houses of the residents.

• No place has been designated as the relocation site for the displaced residents.

• Lastly, according to the residents, they have not received a notice of eviction.

What is the compelling reason that private property takes precedence over human lives? The nightmare of Sitio Mendez has already claimed quite a number of casualties from physical injuries to serious psychological trauma.

Already a number of lives have been lost including that of a baby's. A few

days ago, Jonathan Manay, chair of the neighborhood association, was killed in an ambush allegedly perpetrated by persons identified with parties that are pressing hard for the resident's eviction from the property.

We earnestly await the arrival of Mayor Mathay from a trip abroad so he can shed light on this case that has left thousands of his hapless constituents homeless.

If it is true that Mayor Mathay's trip was a pilgrimage to a religious site in Europe, then we have this to say to Mayor Mathay: no religious pilgrimage will absolve you of your responsibility. If you leave humanity and compassion for your fellowmen behind, you won't find it in Fátima. ■

FATHER and son from the flattened community

OPINION TODAY
Moral insensitivity

ROBERTO ALVAREZ is dead. He became sort of an instant celebrity when he admitted on TV that he did rape some women and also robbed them and others besides. I watched him make his confession on *Dong Puno Live* and noted how he spoke without emotion and apparently without regret for what he did, though Puno was able to get him to make some expression of repentance in the end. It was quite obvious that the man had a damaged mind.

If we want to demonstrate the harm done by shabu to the user, Alvarez could serve as a perfect example. Drugs had destroyed not only the brain of the man but also his sense of morality. Finally, he did not really seem to care what would happen to him. He fatalistically accepted whatever might befall him. I would not be surprised if he did shoot himself, as claimed by his escort. He had launched on the path of self-destruction the moment he started taking drugs. Unfortunately, along the way he tried to destroy others.

Lack of moral sensitivity was evident in Roberto Alvarez, the drug user turned rapist and robber. Such lack of moral sensitivity is also shown by the Araneta Institute of Agriculture people who caused the demolition of the houses in sitio Mendez, Baesa, Quezon City. You must have read their paid advertisement announcing their projects for the poor. The goal of these people to speak of love for the poor after what they had done to poor people through the illegally carried out demolition, which have left many people shelterless under the driving rain. The Araneta people have resorted

BISHOP'S MOVE TEODORO BACANI JR., DD

The increasing lack of moral sensitivity gives the Church an opportunity to exercise its prophetic role. Unfortunately, the Church's leaders are ill-equipped or unwilling to do so.

to forgery, they have used delaying tactics with the regional trial court, they broke their promise not to carry out any demolition: before noon of the day they did so, at 3 a.m. And now they speak of love for the poor! I hope they will be haunted by the ghost of Jonathan Manay, the leader of the neighborhood association who was killed after attending a dialogue in Quezon City Hall. Perhaps, because the Araneta Institute of Agriculture people involved are Christian, the words of Christ, "I tell you, whenever you refused to help one of these least important ones, you refused to help me" (Mt. 25:45), will disturb them until they rectify the wrong they have done.

Talking still of lack of moral sensitivity, one of the best illustrations of this is the oil companies that shamelessly raised the price of their products while the Filipino people were still reeling from the impact of the peso devaluation, and while the price of crude oil had actually gone down! I know that corporations as such have no conscience, but the men and women who run them are supposed to be endowed with one. But these people, addicted not to shabu but to money, prey on the

people when the people are most vulnerable. Their craving for profit makes them insensitive to the sufferings of countless human beings. Only one thing gives them a high: high profits.

Our legislators exposed to these vultures through the premature full deregulation of the oil industry (and one cannot help wondering whether and how many senators and congressional palms were greased by these companies in order to achieve their devoutly wished-for consumption of deregulation). Let us hope that they do something during this session to deal with these conscienceless entities and their leaders.

The phenomenon of an increasing lack of moral sensitivity gives the Church an opportunity to exercise its prophetic role. Unfortunately, the Church's leaders, both hierarchical and lay, are either ill-equipped or unwilling to deal with problems that do not touch directly on Church affairs. (A woman religious who spoke before the bishops recently described her impression of us as being like a bunch of tired warriors.) Oh, yes, the Catholic Bishops' Conference of the Philippines is willing and able to churn out two or three pastoral

statements there is very on these status as if once a problem is stated by disseminating a plethora of our church flowing, but economics wayward pi

The Go Church but the world, ecclesiastical prophecy, birth control elbows with mess leader with the de who are req to give gen Church's pi many of ou it much m acolytes in But I st that will se of the work example a sciences of and corpora truly the er the Prophet

Squatters reclaim Mer

BY DONNA S. CUETO

LIKE the biblical exodus, residents of Sitio Mendez marched back yesterday to the place where their shanties once stood in Baesa, Quezon City more than a month after the controversial demolition.

With the Quezon City government's promise to buy 1.4 hectares of the 6.2-hectare property of the Araneta Institute of Agriculture (AIA), some 300 families trooped from the Quezon City Hall to Sitio Mendez, bringing their children in tow and their meager belongings.

The march started at around 10 a.m. from the City Hall grounds which served as "temporary shelter" for most of the squatter families who were evicted from the area from July 11 to 18. Others have opted to stay around the perimeter fence of the Sitio Mendez property.

The week-long demolition destroyed 345 houses occupied by some 400 families in Sitio Mendez. With the use of bulldozers, the crew, employed by the AIA and by its agent, former squatter leader Digna Catrix, flattened the squatters' houses even during heavy rains. While the residents fought back with stones and sacks, and burning tires, the police and security guards who aided the demolition used tear gas and Armalite rifles to quell opposition.

Linda Sapiandante, president of the Alyansa ng mga Samahan sa Sitio Mendez, Baesa (Asamiba), said the violent demolitions led to the death of two children and one Asamiba leader, Jonathan Manay, who had been gunned down allegedly by AIA-employed security guards.

"Hindi nga namin ito pwedeng itawagin na homecoming dahil wala pa naman kaming bahay na bubuhayin. Pero kailang paano ay natatagpuan na ang aming mga gunita."

**KAISA IPAGLABAN
PANINIRAHAN, IPAC
NG KARADATA**

MAYOR Ismael Mathay briefly joining the squatters as the latter started their "long march" back to their old homes.

MARCH BACK TO SITIO MENDEZ

SATURDAY, AUGUST 16, 1997 VOL. 15 NO. 228 ★★★★★

Tempo
NEWS IN A FLASH P3.00
THE NATION'S FASTEST GROWING NEWSPAPER
accepting advertisements

QC buys land for squatters

By NATE C. BARRETTO

Finally breaking his silence, Quezon City Mayor Ismael Mathay Jr. led yesterday morning the "triumphant march" back to (Continued on page 2)

Sitio Mendez in Baesa, Quezon City, of about 2,000 squatters evicted during a bloody demolition last July 11.

In a rally starting at 10 a.m. from the Quezon City Hall, Mathay and Councilors Rick Serrano and Anthony Alonzo dramatized their support for the resettlement of the squatters in a portion of the estate owned by the Araneta Institute of Agriculture.

Mathay, who has kept mum on the controversial demolition that left scores hurt, bared that the city government has already bought 1.4 hectares of the estate from the Araneta-Concepcion family at P30 million.

He said the city council, chaired by Vice Mayor

Herbert Bautista, is also in full support of plans to fund a housing project to replace the squatter families' demolished shanties.

Mathay said that his participation in yesterday's march back to Sitio Mendez, was an assurance to the evicted families that "the guns have been silenced" and that they may peacefully return to their "legitimate home."

Some of the squatters were teary-eyed with Mayor Mathay's first firm gesture of support for them since the controversial claim of the demolition teams that the mayor's signature in the eviction order warranted their actions. (Nate C. Barretto)

LAND FOR THE

LANDLESS - Quezon City Mayor Ismael A. Mathay, Jr. (center), Chief Superintendent Hercules Cataluña, CPD director, Lynn Sapiandante and Flora Santos, the leaders of the displaced families at Sitio Mendez, link arms as the displaced families march out of City Hall for Sitio Mendez after Danilo Santiago, owner of the 6.2 hectare property, agreed to let the squatters occupy 1.4 hectares which was bought by the city government for P30-million. (Photo by Art Torres)

Manila Times
August 16, 1997

Mendez squatters finally go back home, or part of it

SQUATTERS earlier violently evicted from Sitio Mendez, Quezon City, yesterday returned to a portion of their former home, which the city government is planning to buy for socialized housing.

A festive mood pervaded as hundreds of squatters streamed into a 1.4-hectare portion of the hotly-contested Anaca-Concepcion-owned property in Barangay Bahay Toro.

"Sara tuno na ito," a man said, apparently referring to the fulfillment of a promise of Mayor Ismael Mathay to award them a lot in the area.

Mathay, along with members of the Kongreso ng Pagkakaisa ng mga Maralita ng Lungsod (KPML), Sanlaskas, and the Alyansa ng mga Taga-Sitio Mendez, Bacsa (ASAMB), entered the now-fenced-in tract of land.

The mayor earlier said that he was negotiating with administrators of the property to sell the land to the city government, which plans to put up a socialized housing project there.

Members of the KPML, Sanlaskas and ASAMB, however, were not that ready to forgive and forget the bloody eviction which Mathay allegedly approved on July 8.

"Ang karumal-dumal na barbarismo ng nagayon sa Sitio Mendez ay nagdukas ng maraming usapin, mga katarungan at mga aral sa buhay ng pakikibaka ng maralita," a statement by the groups said.

It continued: "Inilantad nito ang kalay at anyo ng ating kasalukuang lipunan... Nilusaw, winasak ng karanasan ng Sitio Mendez ang gahiblabang natitirang tiwala ng mamamayan. Lumalabas hindi mapanghahawakan ang anumang usapan at kasunduan sa mga ito (referring to the Mathay administration)."

WAITING'S OVER. Residents of Sitio Mendez, Quezon City, yesterday quietly anticipate their return to their community.

JOJO PASANI

ISSN 0117-9032

Remate

ANG DIYARYO NG MASA ★ P4.00

SABADO • HULYO 26, 1997 • VOL. 6 • BLG. 097

MIYERKULES HULYO 30, 1997

PAREHAS!

OREY BRIONES

Tunay na mga bayani sa Sitio Mendez

DALAWA ang klase ng taong umalalay at hanggang sa ngayon ay umaayuda sa mga taga-Sitio Mendez sa Lungsod Quezon.

Iyong mga totoong bayani ng na-demolis na pamilya na ngayon ay nagka-kampo sa city hall compound ng lungsod.

At iyong mga hilaw namang bayani. Maging anumang kanilang kaparaan. Bulok man, o klik sa masa ang kanilang istay. Unahin ko itong mga hilaw na bayani. Hindi lang ako nakasiguro kung iraratiy ng mga kapatid sa Sitio Mendez...

...ang kanilang hangaring maging sertipikadong aydud ng bayan.

Ayyo, buking! Hindin-hindi ho puwede, Ginoong PAREHAS!

Kasi nagtaguan-pong ang dalawang ito sa leyu ng madugong demolisyon sa aming lugar! Reklamo ng taga-Sitio Mendez.

Eh, si Rep. Dante Liban, ha? Ay, nakuuu! Lalong magtatampo ang kaluluwa ni Jonathan Mana-ay kung isasal si Mang Dante mo sa listahan ng mga bayani.

Bakit? Di ba, Ginoong PAREHAS, ikaw na nga ang nagbuking sa 'yong kolum na ginawang props sa TV niyang si congressman ang pighati ng pamilya ni Jonathan!

Si Mana-ay pala ay ang pinsalang na lider ng mga taga-Sitio Mendez.

O, sigeee! Si konsehal Anthony Alonzo na lang. Siya yata ang may pinakamalaking hiyaw para sa na-demolis na pamilya.

Bosing, may kaunting problema si Mang Tonton. Kasi hindi lutong-luto ang malasa kit nya sa amin.

...ang kanilang hangaring maging sertipikadong aydud ng bayan.

Nasaan ba talaga ang inyong amo, ha?

Ang raw, pinalimbegistahan pa nitong maralitang taga-lungsod kung nabiyayaan si konsehal sa napabalitang P70 milyong pay-off sa demolisyon.

At ngayon ay ang mga tunay na bayani ng Sitio Mendez!

Clap-clap-clap! Clap-clap-clap! (Isa pa, louder - this time)

Si Jonathan Mana-ay. Sa pagbuwis nito ng kanyang buhay upang mapaglaban ang karapatan ng mga taga-Sitio Mendez.

Ang Kabunyan, Jaime Cardinal Sin. Sa pagkon-dena nito sa nasabing demolisyon sa pamamagitan ng isang pastoral letter. Ito ang nag-presyur sa lider ng lungsod upang mangakong isabalik sa lugar ang mga pamilyang nalisan ng bubungan.

Tingnan ho natin kung pati si Cardinal Sin ay kanilang lolokohin, hano?

Sina konsehalas Winston Castelo at Enrico Serrano, Pakitanong na lang sa mga taga-Sitio Mendez kung ano ang naging papel nitong dalawa sa kanilang buhay sa panahong na umikot ang salapi, pulitika at panatiliang sa lugar ng demolisyon.

Si konsehal Jopet Sison. Sa kanyang masigasig na pangungulit kay DILG chief Bobby Barbers na lutasin na ang erya.

Si konsehal Connie Angeles. Sa kanyang pag-facilitate bilang presiding officer sa resolusiyong malibalik kaagad sa nadugang lugar ang na-demolis na pamilya.

Marami pang konsehal na naging tunay na bayani ng Sitio Mendez. I'm sorry kung hindi ko naisa-isa ang inyong pangalan.

Ang importante ay hindi kayo psiki!

Sa Lunes ang itatula ang mga taga-Sitio Mendez!

THE EXPONENT OF PHILIPPINE PROGRESS
SINCE 1900

MANILA BULLETIN

THE NATION'S LEADING NEWSPAPER

VOL. 296 No. 16 ★ SATURDAY MORNING, AUGUST 16, 1997 72 PAGES — P 7.00 IN METRO MANILA

PROBLEM SOLVED. City and police officials led by Quezon City Mayor Ismael A. Mathay Jr. and Chief Supt. Hercules Cataluna link arms with families displaced from sitio Mendez led by Linda Sapiandante and Flora Santos as they march out of the city hall and go back to Mendez. Sapiandante, Mayor Mathay, and Danilo Santiago, representing the owners of a 6.2-hectare property, signed a memorandum of agreement under which the government will purchase part of the property for the use of the families. (Art Torres)

Agreement reached on squatter row

By BRENDA P. TUASON

Some 150 squatter families of sitio Mendez were finally allowed to return to the violence-ridden squatters' colony inside the Araneta property in barangay Baesa, Quezon City, after a week-long marathon negotiation reached an amicable agreement between Quezon City Mayor Ismael S. Mathay Jr. and the Aranetas.

(Turn to page 20, col. 7)

AGREEMENT

(Cont'd from page 1)

The return ended a month-long siege at the Quezon City Hall compound by more than double the original number of squatter families earlier evicted from the Araneta estate after the owners secured a court order to eject them following a long court battle.

Mathay and the Aranetas agreed to outright sale at the 1987 Constitution.

The owners said the squatters had for 17 years abused their kindness after they were allocated 72-square-meter home-lots each at an agreed rate of P32 per square meter.

The families refused to vacate the lots they were illegally occupying and offered the allocated sites to new squatters, thus transforming the Araneta property into a haven of squatters, they said.

Mathay said he was in full agreement with the sentiments of the Aranetas and fully understood how they felt when their rights as property owners were violated.

"The Aranetas are within their legal rights as property owners and such rights have to be respected. It is only in the manner of violent ejection that we cannot agree," Mathay told Santiago.

The owners were assured that only qualified residents, to be determined by QC Hall and the Aranetas, will be allowed to return and the professional squatters who took advantage of the situation would be dealt with by police authorities.

On that note, Santiago, in behalf of the Aranetas, relented.

The owners also acknowledged that Mayor Mathay was out of the country when ejection proceedings were enforced.

Then acting Mayor Herbert Bautista acceded to the request of Councilors Josef Sison, Nanette Castelo, and Anthony Alonzo to allow the squatters to stay in QC Hall.

Initially, there were only 150 squatter families allowed by Bautista and the Quezon City councilors at the QC hall compound. Overnight, the number rose to more than 300 squatter families.

For more than a

training course in preparation for their integration into the

Tungkol sa mga May-akda

Ang **Alyansa ng mga Samahan sa Sitio Mendez, Baesa Homeowners Association** (ASAMBA) ay samahan ng mga maralitang tagalungsod sa Sitio Mendez, Brgy. Baesa, Quezon City, na sapilitang pinaalis sa kanilang tirahan. Sa pamamagitan ng kanilang sama-samang pakikibaka gaya ng arawang protesta, isa at kalahating buwang pagkampo sa Quezon City Hall, at pakikipag-diyalogo sa mga opisyal ng siyudad kasama ang suporta ng simbahan at iba pang sektor, matagumpay nilang nabawi ang Sitio Mendez. Ang tagumpay nila sa Sitio Mendez ay tagumpay ng maralitang lungsod sa kanilang pakikibaka para sa karapatan sa seguridad ng tirahan.

Si **Christine Censoro** ay isang development professional na nakatutok sa larangan ng edukasyon, kasarian, at kabataan. Siya ay nagtapos ng kursong Batsilyer ng Pagpapaunlad ng Pamayanan (Community Development) sa Unibersidad ng Pilipinas. Sa kasalukuyan, siya ay nagtatrabaho sa isang internasyonal na organisasyon bilang espesyalista sa edukasyon. Sa kanyang bakanteng oras, siya ay tumutulong sa pag-oorganisa at pagtuturo sa mga kabataan upang makilahok sa mga aktibidad para sa pagpapabuti ng pamayanan.

UNIVERSITY OF THE PHILIPPINES
CENTER FOR INTEGRATIVE AND DEVELOPMENT STUDIES
PUBLIC POLICY MONOGRAPH SERIES

EDITORIAL RESPONSIBILITIES

The Editor-in-Chief, the Deputy Editor-in-Chief, and the Program Editors ensure that the monographs contain findings on issues that are aligned with the core agenda of the research programs under the University of the Philippines Center for Integrative and Development Studies (UP CIDS).

The Editor-in-Chief, the Deputy Editor-in-Chief, and the Program Editors are responsible for maintaining high standards of scholarship, and for generating and disseminating new knowledge that can be utilized for the public good.

ABOUT UP CIDS

Established in 1985 by UP President Edgardo Angara, the **UP Center for Integrative and Development Studies (UP CIDS)** is a policy research unit of the University that connects disciplines and scholars across the several units of the UP System. It is mandated to encourage collaborative and rigorous research addressing issues of national significance by supporting scholars and securing funding, enabling them to produce outputs and recommendations for public policy.

The UP CIDS partakes in the University's leadership in knowledge creation and public service. This is carried out through the dissemination of research-based knowledge through activities such as fora, symposia, and conferences, and through its public policy-oriented publications. These research activities are initiated by the Center's twelve (12) research programs.

ABOUT THE PROGRAM

The **Program on Alternative Development (AltDev)** aims to look at paradigms, policies, practices, and projects that are largely marginalized and excluded from the mainstream. The program aims to bring these

alternatives out of the margins and into the mainstream to level the playing field so that they may be regarded on an equal footing with dominant discourses and thus offer alternatives to the existing system.

The **UP CIDS Public Policy Monograph Series** is published by the **University of the Philippines Center for Integrative and Development Studies**.

Editorial Office: Lower Ground Floor, Ang Bahay ng Alumni,
Magsaysay Avenue, University of the Philippines,
Diliman, Quezon City 1101

Telephone: (02) 8981-8500 loc. 4266 to 4268 / (02) 8426-0955
Email: cids@up.edu.ph / cidspublications@up.edu.ph

EDITORIAL BOARD

Teresa S. Encarnacion Tadem
EDITOR-IN-CHIEF

Janus Isaac V. Nolasco
DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF

PROGRAM EDITORS

► EDUCATION AND CAPACITY BUILDING CLUSTER

Dina S. Ocampo
Lorina Y. Calingasan
Education Research Program

Fernando dIC. Paragas
Program on Higher Education
Research and Policy Reform

Marie Therese Angeline P. Bustos
Kevin Carl P. Santos
Assessment, Curriculum, and
Technology Research Program

Jalton G. Taguibao
Program on Data Science for
Public Policy

► DEVELOPMENT CLUSTER

Annette O. Balaoing-Pelkmans
Program on Escaping the
Middle-Income Trap: Chains for
Change

Antoinette R. Raquiza
Political Economy Program

Eduardo C. Tadem
Benjamin B. Velasco
Program on Alternative
Development

Antonio Miguel L. Dans
Jose Rafael A. Marfori
Program on Health Systems
Development

► SOCIAL, POLITICAL, AND CULTURAL STUDIES CLUSTER

Maria Ela L. Atienza
Jorge V. Tigno
Program on Social and Political
Change

Darwin J. Absari
Islamic Studies Program

Herman Joseph S. Kraft
Strategic Studies Program

Marie Aubrey J. Villaceran
Frances Antoinette C. Cruz
Decolonial Studies Program

EDITORIAL STAFF

Virna Liza O. Guaño
George G. Deoso
SENIOR EDITORIAL ASSOCIATES

Mika Andrea O. Ramirez
EDITORIAL ASSOCIATE

Zylyka F. Gendraule
Thea Angelae Venus
LAYOUT ARTIST

The **UP CIDS PUBLIC POLICY MONOGRAPH SERIES** features original scholarly work on themes relevant to Philippine public policy that aims to provide research-based advice and recommendations in addressing national issues and concerns.

**UNIVERSITY OF THE PHILIPPINES
CENTER FOR INTEGRATIVE AND DEVELOPMENT STUDIES**

Lower Ground Floor, Ang Bahay ng Alumni
Magsaysay Avenue, University of the Philippines
Diliman, Quezon City 1101

Telephone: (02) 8981-8500 loc. 4266 to 4268 / (02) 8426-0955

Email: cids@up.edu.ph / cidspublications@up.edu.ph

Website: cids.up.edu.ph